الله اکبر
WRITERS UNION OF FREE AFGHANISTAN
WUFA
1985

حبيب الله رفيع

د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

Ketabton.com

۱۳۷[illegible]

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې

او د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

ليکوال

حبيب الله رفيع

۱۳۷٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پیژندنه

*د کتاب نوم : د افغاني جرگو اجتماعي او رواني ارزښتونه

*لیکوال : حبیب الله رفیع

*خپرونکی : د آزاد افغانستان د لیکوالو ټولنه

*د چاپ شمیر : ۲۰۰۰ ټوکه

*د چاپ کال : ۱۳۷٤ هـ ش / ۱۹۹۵ ع

*د چاپ ځای : ټاپ پرنټرز ، پېښور

*مهتمم : عبدالوکیل شینواري

*کمپوزر : سید حسین پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ACKU 4904

بسم الله الرحمن الرحيم

سریزه

بشر د « ملي ارادې » او « ملي تصميم » د واکمن کيدو لپاره اوږده مبارزه او جهاد کړی او د ځانونو په قربانيو او د سرونو په پوړيو دې هدف ته رسيدلي ، ملي ارادې ته يې تمرکز ورکړی او د « ملي ګټو » د ساتلو موقع يې برابره کړې ده .

د مطلقه ، فردي او استبدادي حکومتونو پر ځای د مشروطه ، جمهوري او انتخابي حکومتونو غوښتنه دې هدف ته د رسيدو لپاره مهم ګامونه دي او په هيوادونو کې د اولسواکو حکومتونو او آزادو انتخابي پارلمانونو جوړيدل او منځ ته راتګ د همداسې درنو ، اوږدو او پرله پسې او له قربانيو ډکو مبارزو محصول دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونان نامتو فیلسوف افلاطون په خپل « قانون » نومي کتاب کې د سیاسي اډانې او حکومت څومره بیل ډولونه ترڅېړنې لاندې ونیول او په عمومي توګه یې د یوه تن ، څو تنو او ډېرو تنو د حکومت ډولونه یاد کړل (۱) . د ده خلف ارسطو دې څېړنو ته پراختیا ورو بخښله او د داسې یوه ایډیال حکومت یادونه یې وکړه چې د خپلې ساحې د اوسیدونکو نیکمرغي یې لوی هدف دی ، او د ده د حکومت په ډولونو کې یو ښه حکومت موجود و او یو بل چې بیا هر یوه یې کیدای شوای د یوه تن ، څو تنو یا ډېرو تنو په لاس کې وي (۲) .

په اتلسمه او نولسمه میلادي پیړۍ کې دود دا ؤ چې حکومتونه په دوه سلطنتي او جمهوري ډلو وویشي خو د شلمې پیړۍ نیمایی بله طرح رامنځ ته کړه چې حکومتونه یې په اولسواک « دموکراتیک » ، زورواک « استبدادي » او تل واک (انحصاري) وویشل (۳) .

پارلمان د ملي ارادې او ملي تصمیم د واکمن کولو یوه بله لاره وه ، د نړۍ لومړی پارلمان په ۹۲۵ میلادي کال کې د ایسلند په واړه هیواد کې چې د اروپا په شمال کې پروت دی ، جوړ شو او تر دې وروسته ډیر لرغونی پارلمان د انګلستان پارلمان دی چې په ۱۲۶۵ میلادي کال کې جوړ شو . د نړۍ په هیوادونو کې دوه ډوله پارلماني حکومتونه موجود دي ، ځینې هیوادونه یوه جرګه یا پارلمان لري خو په ډیرو هیوادونو کې دوې جرګې یا انتخابي ټولنې موجودی دي چې یوه ته یې د نماینده ګانو جرګه یا اولسي جرګه او بلې ډلې ته یې سنا یا د مشرانو جرګه وایی ، په انګلستان کې دوهم مجلس انتخابي نه وي او د « لاردانو مجلس » ورته وایي چې یوه مشورتي جرګه ده او زیات واک د نماینده ګانو له جرګې سره دی خو په امریکا کې سنا د ملي تصمیم نیولو لوړ مقام دی ځکه چې دی مجلس ته له هر ایالت نه دوه - دوه تنه انتخابي استازي رالیږل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د نمایندہ گانو جرگه یې چې د هر ایالت د استوګنو د شمیر له مخې ټاکله کیږي یوازې په مالي چارو کې ډیر واك لري (٤) .

په ۱۷۸۹ میلادي کال کې د فرانسې لوی انقلاب د ملي ارادې د واکمنۍ لپاره لاره هواره کړه او د اوښتون مشرانو د فرانسې د ملت ټول افراد مجهز کړل ، اشرافي واکمنۍ ته یې خاتمه ورکړه او د منځنۍ طبقې واك یې ټینګ کړ (٥) .

په دې لنډو یادونو کې وینو چې په نړۍ کې د ملي ارادې د اداري لپاره ډیرې ستونزې ګاللې شوې څو دې مرحلې ته رارسیدلې او ملتونو حق موندلی چې په خپل برخلیك کې جوړوونکې برخه واخلي .

زموږ ګران هیواد افغانستان د تاریخ په اوږدو کې د جرګې په نامه یوه مؤسسه درلودلې چې د ملي ارادې د څرګندولو دنده یې ترسره کړې او زموږ لپاره یې د ملي سیاست تاریخ جوړ کړی دی .

موږ په دې رساله کې د همدې ملي ، اجتماعي موسسې تاریخي څیره ، ټولنیز ارزښت ، قانوني پایه او رواني اغیزه څیړو او د افغاني ټولنې په سیاسي بهیر کې یې پر رول او ونډه خبرې کوو .

هو ! همدا د جرګې تاریخي مؤسسه وه چې افغانستان یې په بُحراني حالاتو کې د نجات ساحل ته رارسولی او په افغانستان کې یې د دموکراسۍ او د خلکو د « ملي سلا » د پلي کولو لاره برابره کړې ده او اوس هم ضرورت دی چې یو ځل بیا دا مؤسسه په خپل ټاکلي ملي اصالت او رسالت راژوندۍ او عملي شي . او له دې سره تاسو د دې کوچنۍ رسالې لوستنې ته رابولم !

په مینه حبیب الله رفیع

۱۱ / ۲ / ۱۳۷٤

حیات آباد ، پښتونخوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایلیکونه :

۱ - افلاطون : دوره‌ء آثار افلاطون ، د محمد حسن لطفي ژباړه ، خلورم ټوك ، دريم كتاب له ۲۰۹۵ تر ۲۱۳۱ مخ پورې ، تهران ، ۱۳۶۷ ؛ خورشيد ، مهندس : مكتبها واحزاب سياسى ، ۲۰ مخ ، تهران ، ۱۳۶۱ .

۲ - محمد عاليخانى ، داكتر : حقوق اساسى ، ۱۰۹ مخ ، تهران ، ۱۳۷۳ د دبستان خپرونه ، مكتبها واحزاب سياسى ، ۲۰ - ۲۱ مخونه.

۳ - مكتبها واحزاب سياسى تر ۳۰ مخ وروسته . آ شورى ، داريوش : دانشنامه‌ء سياسى تر ۱٤۱ مخ وروسته .

٤ - مهرداد ، محمود : فرهنگ جديد سياسى ، ۳۰ مخ ، ايران ، ۱۳۶۳ ؛ دانشنامه‌ء سياسى ، تر ۷۶ مخ وروسته .

۵ - فرهنگ جديد سياسى ، ۲۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
(۱)	
ځپړکی	
د جرګو تاریخي څیره	۱
د میرویس نیکه لویې جرګې	٤
د احمد شاهي دورې لویې جرګې	۱۲
د اولس جرګې	۱٤
د امیر شیرعلي خان لویې جرګې	۱۷
د مجاهدینو ارتباطي جرګې	۱۸
د سراجي دورې جرګې	۲۰
د اماني دورې لویې جرګې	۲۱
د نادرخان دوره : د ۱۳۰۹ لویه جرګه	۲٦
د ظاهرشاه دوره :	۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ	عنوان
۲۹	د جمهوریت لویه جرگه
۳۰	د مجاهدینو جرگې
	(۲)
	څپرکی
۳۷	د جرگو ټولنیز دریځ
	(۳)
	څپرکی
٤۳	د جرگو قانوني پایه
	(٤)
	څپرکی
٤۸	د جرگو رواني اغیزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

څپرکی

د جرگو تاریخي څیره

په لرغوني افغانستان یا زړه آریانا کې د « جرگې » مؤسسه یوه هغه تاریخي ، سیاسي او اجتماعي مؤسسه ده چې په پراخه پیمانه یې د اولسي ارادې څرگندویې او ښکارندویې کړې او په محلي او ملي او حتی د افغانستان په اړه په بین المللي چارو کې یې اغیزمن او عملي رول درلودلی او د ملي تصمیم کرښې یې ټاکلې دي .

آریائیانو د یوه داسې نظام په غیږه کې ژوند کاوه چې اوس یې دموکراسي بولي : په قبیله یې کارونو او د کلي او قریې د ژوندانه او په مملکتي لویو او مهمو چارو کې به یې د ملت د ټولو طبقو له مشورې ، نظریاتو او افکارو څخه کار اخیست او د دې مقصدونو لپاره یې بیلا بیل مجلسونه درلودل چې دوه مشهور یې « سبهار » او « سمیتي » دي (۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د « سبها » جرګه به په کليو کې جوړېده او د کلي وړې پېښې به پکې فيصله کېدلې ، دا جرګه به په هر لوی کلي کې جوړېده او ځانګړی ځای او خونه ورته ټاکل شوي وو چې ټول خلك به بې له استثنی پکې راغونډېدل او خپلې شخړې او دعوې دنګلې به يې پکې فيصله کولې ، له ځينې نخښو نه ښکاري چې ښځو به هم برخه پکې درلوده . دې جرګو ته زموږ اوسنی کليوالي جرګې ډېرې ورته دي (۲) .

« سميتي » هم يو ډول قومي جرګه وه مګر د « سبها » غونډې د ملت ټول خلك نشوای پکې راغونډېدلای ، بلکه دا مجلس به خاص د قوم دريشيانو (شاعران او فکري لارښوونکي) نجباوو ، مخورو او لويو کسانو چې په خپله پاچا به هم ګډون پکې کاوه . او زيمر (Ziumer) وايي چې پاچا به هم په « سميتي » جرګه کې ټاکل کېده خو د ريګويدا يوه سندره ښيي چې د پاچا ټاکل به د دواړو جرګو په خوښه وو ، نو ځکه په دې سرود کې لولو :

« ټولو خلکو ته په پاچاهی ټاکلی يې ! » (۳) .

د « سبها » او « سميتي » دواړې جرګې د آريانا په ويدی دوره کې موجودې وی او د محققينو په قول د دې دورې زوړ عمر درې زره قبل الميلاد زمانې ته رسيږي (٤) چې له اوس نه د پنځو زرو کلونو شا او خوا زمانې واړن لري او دا نو هغه وخت دی چې په دنيا کې نه د ارسطو « ښه حکومت » منځ ته راغلی و ، نه د نړۍ « پارلمانونو » سترګې پرانستې وی او نه د ملي ارادې او ادارې د تعميل کومه بله رده او کرښه په نړۍ موجوده وه (۵) .

زموږ د ملي تاريخ مطالعه څرګندوي چې په دې ډول جرګو کې به د ژوند ټولې چارې تربحث او څېړنې لاندې نيول کېدی . محلي او ملي شخړې ، پردي تيري او يرغلونه ، اجتماعي او حتی ديني او مذهبي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارې به يې خيرلې او فيصله کولې ، لکه « کنيشکا » يا « لوی کوشانشاه » چې د ۱۵۰ ميلادي کال شا او خوا د بودايي دين اوم واسوميشره گندهاري په مشرۍ د بودايي ۵۰۰ تنه پوهانو لويه جرگه په پيښور کې جوړه کړه او د بودايي دين « هينه يانه » د کوچني مذهب پرځای يې « مهايانه » لوی مذهب غوره کړ (٦) .

په لرغوني افغانستان کې په سلهاوو لويې او وړې جرگې شوې چې مهمې پريکړې يې کړې او ياد يې په تاريخ کې پاتې دی خو موږ دلته له زړو زمانو څخه تيرېږو او په معاصر افغانستان کې د څو مهمو لويو جرگو تاريخي څيره رابرسېره کوو او اهداف،لاس ته راتلنې ، پريکړې او اغيزې يې څيړو .

تر هر څه وړاندې د دې يادول ضروري دي چې د لويې جرگې اهميت او لويوالی د کميت له اړخه نه دی ، بلکه د کيفيت په نظر ورته کتل کيږي ، د کميت په لحاظ پنځه کسه هم يوه جرگه ده چې فيصله يې منظوره او منلې ده او د همدې کيفي اعتبار په بنا د « پنځو کسو ته کښيناستل » محاوره د جرگې په معنی او د طرفينو د منني وړ ده ، زموږ په تاريخ کې د کميت په لحاظ ډيرې وړې جرگې وې چې ډير لوی او تاريخساز کارونه او اقدامونه يې کړي خو په مقابل کې له ډيرو گڼو کسانو نه جوړې شوې جرگې شته چې ډير واړه او له ملي ارزښته لويدلي کارونه يې کړي دي .

د همدې ټکو په نظر کې نيولو سره د افغانستان د معاصر تاريخ يو شمېر لويې جرگې په بيلا بيل ډول څيړو او په تشکل او اهدافو يې رڼا اچوو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه لویې جرگې :

له شپاړسمې تر اتلسمې میلادي پیړۍ پورې په افغانستان کې مرکزي او محلي حکومتونه ړنگ او افغانستان د پردیو یرغلگرو ترمنځ وویشل شو ، په ماوراء النهر کې په ۱۵۰۰ میلادي کال کې شیبانیانو ، په ایرآن کې په ۱۵۰۲ میلادي کال کې صفویانو او په هندوستان کې په ۱۵۲۵ کال کې بابریانو نوي دولتونه جوړ کړل او دې درې واړو دولتونو د افغانستان له کورنۍ سیاسي کمزورۍ نه په استفادې سره د افغانستان بیلا بیلو سیمو ته لاسونه رااوږده کړل ، د افغانستان شمالي سیمې شیبانیانو ، غربی سیمې صفویانو او شرقي سیمې د هند کورگانیانو لاندې کړې او افغانستان تقریباً دوه نیمې پیړۍ د تجزیې په حال کې پاتی شو (۷) .

صفویانو په ۱۷۰۲ م کال کې د گرگین په نامه یو خونخور بیگلر بیگی (حاکم) کندهار ته راولیږه چې په خلکو یې بې ساري ظلمونه پیل کړل او د وحشت او دهشت دوره یې رامنځ ته کړه (۸) . دې حالت په آزادۍ مین افغانان ځورول او هڅول یې چې یوه چاره یې وکړي ، په دې کسانو کې میرویس هوتکي چې ظاهراً په تجارت بوخت و ، د یوې اساسي چارې په فکر کې و ، څلور ځله په اصفهان کې د شاه حسین صفوي دربار ته ورغی او د گرگین د ظلمونو نه یې شکایت ورته وکړ او په څلورم ځل :

میرخان ویل :

ای حسین پاچا وگوره
حال د حاکم او رعایا وگوره

گرگ دې ایله کړ په رمه سو شبان
جوړ وستم کاندی بیحد گرگین خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور له طاقت نسته چې کړو په زیاتي
صبر پر ظلم د ظالم ارمني

دا څلورم وار دی راځم سلطانه
عرض د ظالم د لاسه کړم سلطانه

که باچا نه کړي دادخواهي د مظلوم
ظالم حـاکم کا ظلم ډیر په محکوم

جور چې ډیر سي سلطنت سي برباد
د ظلم قصر پوپنا بې بنیاد (۹)

خو صفوي پاچا په ډیره بې تفاوتۍ او بې کفایتۍ ځواب ورکړ :

پاچا ویل : زه نسوای کولای چاره
د گرگین خان ظلم و ستم د پاره

که یې معزول کړم کندهار نه پریږدي
جور او ستم او خپل شعار نه پریږدي

گرگین خو گرگ دی گرگ خو ظلم کوي
وینی تویوونه هم پسونه څیري

زه هم خایف یم چې به څه کړم گرگین
نامسلمان دی ، ارمني دی ، بې دین (۱۰)

په همدې ترڅ کې میرویس نیکه هندوستان ته ظاهراً یو تجارتي سفر وکړ خو سیاسي لیدنې کتنې یې هم وکړې او د هند سره ترلو پښتنو ملاتړ یې هم ترلاسه کړ چې په دې کې د ده ډیره مهمه کتنه د ختیځې پښتونخوا له لوی روحاني شخصیت فقیر جمیل بیگ سره لیده کاته دي چې هغه د بري زیری ورکړ او د ده د ملي مهم ملاتړ یې وکړ (۱۱) .

میروس نیکه له صفوي باچا تر مـایوسۍ وروسته د حج په دیني

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفر ولاړ خو بیا یې هم خپل سیاسي هدف او ملي مهم په مخ کې و ، د خدای (ج) د نازولي پیغمبر (ص) په پاك حرم کې یې د خپل اولس درد عرض کړ او د افغانانو فغان یې وروساوه خو کله چې هملته خوب یووړ نو زیری ورکړ شو :

چې میرویس هسې عرض کا حال د ظلم
هغه شپه مات سو توره ډال د ظلم

میرخان په خوب ولید صدیق اکبر
چې ورسره حضرت فاروق و عمر

وې یې : سپین ږیریه نور څه غم مه کوه
قوم دی خلاص سو کورت ماتم مه کوه

ولاړ سه خپل قوم ته دا زیری کړه ژر
چې د ظالم سو کم نقصان او ضرر

پښتون به خدای کا له ظالمه آزاد
نه به سي ننگه او ناموس یې برباد

خدای به دا قوم کا په رحم ودان
نوم به یې وینه مجاهد پر جهان

تل به د خدای په بنده گۍ کې وي لوړ
خوك به یې نه کا سر په ټیټه ورځوړ

کلمه د خدای به وي جاري په افواه
ورکوي دوی به په دې لاره کې ساه (۱۲)

لوی نیکه تر دې وروسته حرم له علماوو مفتي ، قاضي او نورو باصلاحیته پوهانو سره وکتل ، په کندهار کې یې د گرگین د ظلم حال ورته بیان کړ ، د صفوي پاچا بې تفاوتي یې وښوده او په نتیجه کې یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی فتوی په دې متن ترلاسه کړه :

« چــې د ظالم د ظلم دفـع روا
په تیر چې وي دې له اسلامه سوا » (۱۳)

کله چې هیواد ته راستون شو ظلم نور هم انتهاء ته رسیدلی و او ده له مخورو سره جرګې او مرکې پیل کړې او د آزادۍ په فکر یې خلك راغونډول . ګرګین هم د ده له هڅو نه خبر و ، د پلمې جوړولو په لټه کې و ، لومړۍ بهانه یې دا وه چې له میرویس نه یې د خپل زوی لپاره لور وغوښته او میرویس نیکه هم د موضوع د ښه حل او په « سلا » حل لپاره قومي مشرانو ته مراجعه وکړه او د لرغوني افغاني عنعنې په بنا یې لویه جرګه راوبلله .

۱ - د میرویس نیکه لومړۍ جرګه :

میرویس نیکه د کندهار د زاړه ښار د غرب په شپږ میلۍ کې د « کوکران » په کلي کې د قوم مشران او لویان راوغوښتل ، د دې جرګې د غړو شمیر معلوم نه دی خو یقیناً چې د کمیت په لحاظ وړه وه ځکه د یوه ظالم او مستبد حاکمترواك لاندې سیمه کې جوړیده او د اسرارو ساتل یې حتمي وو .

دا جرګه په ۱۷۰۵ م کال جوړه شوه (۱٤) د جرګې اصلي اجندا د ګرګین زوی ته د میرویس نیکه د لور ورودولو موضوع وه خو ده نور ټول مسایل ورسره رامنځ ته کړل او د دې لپاره چې د دوی راتلونکی پروګرام وران نه شي داسې یې وټاکله چې د میروس نیکه د لور پرځای یوه بله پیغله د ګرګین زوی ته ور واده کړي او دوی به په یوه پاخه هوډ د دښمن د اساسي چارې لپاره په کار بوخت وي ؛ میرویس نیکه په جرګه کې د اولس نیکو احساساتو او له میړانې ډك هوډ ډاډه او خوښ کړ او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا په ديوان كې ترفال نيولو وروسته يې چې دا بيتونه پكې راوتلي وو :

د مكتوب غوندې په پټه خوله گويا يم
خاموشي زما تيرى كا تر غوغا زما

كښت د عشق په توده ځمكه امان چيرې
سمندر بويه چې زيست كا په صحرا زما (۱۵)

د جرگې غړو ته وويل :

« د ظالمانو كار تمام دى ، اما اوس دستي خاموشي بهتره ده ، ټول به په پټه خوله دا كوښښ كړو چې ظالمان ورك سي ، چې مناسب وخت راسي نو به زه پرتاسې ږغ وكړم هغه وخت بايد ټول تيار اوسو اوظالمان له وطنه وباسو ! » (۱٦) . ده زياته كړه : « موږ به اوس له تدبير نه كار اخلو او خپلې تورې به د گلابو تر پاڼو لاندې پټې ساتو » (۱۷) .

د جرگې غړو د دې تدبير په تائيد كې په قرآن كريم ، توره او ډوډۍ (۱۸) سوگند پورته كړ او وى ويل : « څوك چې د دې تړې مخالفت كوي ښځه دې پرې طلاقه وي ! » او په دې توگه يې ميرويس نيكه ته پوخ ډاډ وركړ او هم د نيكه له خدمتگارانو نه يوه پيغله په داوطلبانه ډول حاضره شوه چې د دې ملي هدف په لاره كې قرباني وركړي او د گرگين له زوى سره واده ته حاضره شي (۱۹) .

د دې وړې خو پُركيفه جرگې په نتيجه كې د اولس ترمنځ يوه معقوله او مدبرانه مفاهمه پيل شوه او هرچا بې له دې چې خبره افشاء شي او گرگين په ځان وپوهيږي د يوه منظم پاڅون تابيا كوله او د آزادۍ لپاره په كار بوخت وو .

۲ - د نيكه دوهمه لويه جرگه :

په ۱۷۰۷ كال كې چې د گرگين ظلمونه تريخوا هم پسې زيات شول

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له بلې خوا د لومړۍ لويې جرگې د پريکړو له مخې خلك ويښ شوي ، يو موټی شوي او د پاڅون لپاره چمتو شوي وو ، ميرويس نيکه يو ځل په « مانجه » کې چې د کندهار شمال ختيځ ته په ۳۰ کيلومترۍ کې واقع ده ، لويه جرگه راوبلله او د پاڅون يو کوټلی او عملي خو مدبرانه پروگرام يې جوړ کړ .

په دې جرگه کې د کندهار د بيلا بيلو قومونومشران راغونډ شوي وو چې د ريدي خان په محمود نامه کې يې د دوولسو مشرانو نومونه ثبت دي :

۱ - سيدال خان ناصر ، د ناصرو مشر او د هوتکي دورې معروف او نامتو سپه سالار .

۲ - بابو جان بابي ، د بابيانو مشر او روڼ فکره اديب .

۳ - ملا پير محمد مياجي ، لوی مجاهد او روحاني شخصيت .

٤ - بهادر خان اندړ ، د امير الامراء خطاب لرونکی او د شال ، روب او ديره جاتو فاتح .

۵ - يوسف خان هوتك د سيوری د هوتکو مشر .

٦ - عـزيز خـان نـورزی ، د دلارام د نورزو مشر چـې د دلارام په پهلوان مشهور و .

۷ - گل خان بابر ، د بابرو د قبيلې مشر .

۸ - نورخان بړيڅی ، چې د سوراوك له خانانو څخه و .

۹ - نصرو خان الکوزی ، د جلدك د الکوزو مشر .

۱۰ - يحيی خان هوتك ، د ملي قايد ورور .

۱۱ - حاجی نور محمد خان مشهور په حاجی انگو نيکه ، د ميرويس نيکه وراره او بيا د هند په کـورگاني دربار کې د هوتکي دولت سفير .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ - یونس خان کاکړ ، د روب د کاکړانو مشر (۲۰) .

همدا راز ځیني تاریخونه په دې جرګه کې د بلوڅو او ترینانو د مشرانو د ګډون یادونه هم کوي (۲۱) .

دا لویه جرګه د افغانستان د ټولو اوسیدونکو د ملاتړ وړ وه اوټول پښتانه ، تاجکان ، هزاره ګان ، اوزبکان او بلوڅان د پردو په وړاندې په یوه لیکه کې ودریدل (۲۲) .

دا لویه جرګه د کمیت له مخې وړه خو د کیفیت په لحاظ ډیره لویه وه ځکه له یوې خوا د جرګې هر غړي د خپلو لویو - لویو قبیلو نماینده ګي کوله او له بله پلوه همدې مهمې جرګې د آزادۍاو عمومي پاڅون بولۍ ورکړه او سوګند یې پورته کړ چې دښمن به نابودوي ، میرویس نیکه د ګرګین د له منځه وړلو مدبرانه نقشه دوی ته شرح کړه او دوی ورسره ومنله ، نیکه دا هم وویل : د دې لپاره چې د ګرګین لښکرې خوری شي باید د کاکړو او بلوڅو مشران ګرګین ته د مالیې له ورکولو نه غاړه وغړوي ، دی به خپلې لښکرې هغې خواته ویاسي او په مرکز کې به نظامي قوه کمزورې شي ، په همدې ترتیب د پاڅون په ترڅ کې ګرګین سره له ملګرو یې غافل ونیول شول او د ده د ټول لښکر د له منځه وړلو او خوړلو نقشه کامیابه شوه او په دې ترتیب تر دوه نیم سوه کلنۍ تجزیې وروسته د افغانستان یوه برخه له پردي تسلط نه آزاده شوه (۲۳) .

۳ - د نیکه دریيمه لویه جرګه :

دوهمې لویې جرګې د پاڅون قوماندہ ورکړه ، د یوې شپې په ترڅ کې کامیابه شوه او ملي اوښتون رامنځ ته شو ، نیکه تر بریالیتابه وروسته یو ځل بیا د قومي مشرانو ملي جرګه راوبلله او دې جرګې ته یې هغه مشران هم راوبلل چې د ګرګین له لاسه یې کور کلی پرې ایښی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او غرونو ته ختلي وو ، دا جرگه هم د کميت او هم د کيفيت له امله لويه وه ، اوښتون شوی و ، د اوښتون ساتنه په کار وه او د تيري کوونکي دښمن لاس لنډونه ، نيکه جرگې ته خپل مرام شرح کړ او د دوی په وړاندې يې د خپل حکومت بنټ وټاکله ، ده وويل :

« ای افغاني اولسه ! له زړه نه وايم چې زما يوازينی هدف ستاسو خپلواکي وه ، خپلواکي داسې متاع ده چې د هغې په لاره کې هر څه کول په کار دي ، گرگين ووژل شو ، که له ما سره يو او يو لاس شئ او زما ملا وتړئ نو د ذلت او اسارت زنځيرونه به له غاړې نه وغورځوو ، د خپلواکۍ اوعزت بيرغونه به مو د هيواد په گوټ - گوټ او د نړۍ په هيوادونو کې ودريږي ... رښتيا هم قام د دين او وطن په لاره کې لوی خدمت ترسره کړ ، خپله سکه يې په مرمرو کې ووهله او د قيامت ورځې ته يې ښکلی اثر يادگار پريښود ... » (٢٤) .

ده د خپلې اوږدې او جذابې وينا په پای کې وويل : « بيا هم هغه څه چې د محمدي شريعت او افغاني غيرت غوښتنه وه ، وويل شول ، اوس هم که داسې څوک په تاسې کې وي چې د پرديو غلامي ترخپلواکۍ ښه گڼي او خپل لاسونه د خپلواکۍ په هغه زرينه رسۍ چې له آسمانه راغځيدلې نه نيسي ، په بشپړه آزادۍ ويلای شي ، خو په ښکاره ټکو کې بايد ووايم چې بيا دې نو له موږ سره د اوسيدو تمه هم نه لري او بايد زموږ له خاورې او ملي رياست نه ووزي او د کوم ظالم باچا ترسيوري لاندې ژوند غوره کړي » (٢٥) .

دې جرگې په همهغه ورځ ميرويس نيکه خپل مشر وټاکه خو ده د باچا نوم پرځان کېښنښود او په « ملي مشر » يې اکتفا وکړه او په حقيقت کې يې په دې عمل سره په افغانستان کې د جمهوريت خښته کېښيښوده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه ترمړینې وروسته د ده اخلافو دا ریاست په پاچاهۍ واړاوه او هم یې د جرګې زرین اصول هیر کړل نو ډیر ژر د واکمنۍ په سر له کورنیو شخړو سره مخامخ شول او په نتیجه کې د « خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود » په بنا د دیرشو کلونو په اوږدو کې د آزادۍ دا لمر پریووت او یو ځل بیا د نادرافشار د فشار په نتیجه کې د نورو غلامۍ خپله کرغیړنه څیره را برسیره کړه . په ۱۷۳۷ م کال کې کندهار تر یو کلنې کلا بندۍ وروسته د افشاریانو لاس ته ورغی او نوموړي خونخور پاچا تر ۱۷٤۷ کال پورې پر افغانستان سربیره هند هم لاندې او د هند مغولي واکمنې یې رانسکوره کړه (۲٦) .

د احمد شاهي دورې لویې جرګې

٤ - د شیر سُرخ د مزار جرګه :

کله چې د ۱۷٤۷ کال د جون په ۱۹ نیټه نادرافشار د ده باوري منصبدارانو وواژه یوځل بیا د دې زمینه برابره شوه چې د افغانستان خپلواکي ترلاسه او د افغانستان د خپلواکۍ حکومت لپاره یو انتخابي مشر رامنځ ته شي . د دې مهمې سیاسي مسألې د حل لپاره د قومونو مشرانو بیا هم د لویې جرګې لمنې ته لاس وغځاوه او د کندهار د شیر سُرخ په مزار کې د یوې لویې جرګې غونډې پیل شوې ، په جرګه کې د زیاتو قومونو مجربو او باوري مشرانو برخه درلوده ، د دې جرګې مهم غړي دا وو :

نور محمد خان غلجي ، محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحق زی ، نصرالله نورزی ، حاجي جمال خان بارکزی او ...

په دې مزار کې د لویې جرګې غونډې اته ورځې وشوې خو نتیجه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه ورنه کړه چې یوه مشر هم بل مشر ته خپل واك نه شو ورکولی او پرخپل ځان یې د هغه واکمني نه شوای منلی ، که څه هم په لومړي نظر د دې کار لپاره نور محمد خان میرافغان ډیر وړ بریښیده ځکه هم د پاخه عمر او هم د پخې تجربې خښتن و او په ټولو غلجي ټبرونو کې یې محبوبیت اونفوذ درلوده خو څرنګه چې توند مزاج یې درلود ونه ټاکل شو ، حاجی جمال خان هم زیات قومي ځواك درلود او مشران ویریدل چې دی د واکمنۍ په وخت کې استبداد ته لاس ونه غځوي نوځکه ټولو هڅه درلوده داسې څوك رامنځ ته کړي چې د دوی له آزاد مزاج ، د جرګې له اصولو او د افغانانو له اولسي روایاتو او عدالت سره سم ګام واخلي او په راتلونکی کې استبداد ته لاس ونه غځوي او هم د ډیرې پیاوړې قبیلې مشر نه وي (۲۷) .

تر نهمې غونډې پورې د مشر لپاره ټول شرایط ټاکل شوي وو ، د شیر سُرخ د مزار ملنګ صابرشاه په دې جرګه کې یو د کم عمر ځوان چې غلی به ناست خو غښتلی متې او زیاته هو ښیاري یې درلوده په دې. شرایطو برابر وموند ، له ځایه پاڅید ، له نژدې کروندې نه یې د غنمو وږی (له بل روایت د وریشو وږی) راوشکول ، رایې وړل ، دې ځوان ته یې تاج ترې جوړ کړ ، په دستار یې ور وټومبه او غږ یې وکړ چې : « زه د دې نوي مسؤولیت لپاره دا ځوان ټاکم ! » د ټولو مشرانو دا ټاکنه خوښه شوه ، هو دا ټاکل شوی ځوان احمد خان و چې له دې ورځې نه وروسته د احمدشاه بابا په نامه یاد شو او په ډیر لږ وخت کې یې د خپل عقل ، فراست اومیړانې په مټو لویه افغاني امپراتوري جوړه کړه او د افغانستان ټولې خاورې یې د نورو له واك نه آزادې کړې (۲۸) او تر دوه نیم سوه کلنۍ دربه درې وروسته د افغانستان بشپړه آزادي ترلاسه شوه .

دا جرګه هم د کمیت له نظره ډیره لویه نه وه او څو معدودو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودو مشرانو برخه پکې درلوده خو د کیفیت له پلوه ډېره لویه جرګه وه ځکه د افغانستان د لویدیځ د مهمو قومونو باوري مشران پکې موجود وو او هم له دې کبله چې یو لوی سیاسي ګام یې واخیست او د هیواد د مشرتابه په برخه کې یې پوخ او مدبرانه تصمیم وکړ او د دې انتخاب نتیجه ډېره په زړه پورې او مطلوبه وه او د پښتنو هغه متل یې رښتیا کړ چې وایي : « کار چې په سلا وي بې بلا وي » .

د احمد شاه بابا ترمړینې (۱۷۲۷ م) وروسته د ده په اولاده کې د اقتدار پر سر خونړۍ کورنۍ شخړې پیل شوې ، مدبر وزیر شاه ولیخان بامیزایی د تیمورشاه له خوا ووژل شو او د قومي دښمنیو په نتیجه کې تیمورشاه په غلا پایتخت کابل ته راولیږداوه ، د ده ترمړینې وروسته د ده زوی زمانشاه د تیمورشاه د زامنو له منځ نه د یوه تن په پاچاهۍ ټاکونکی جرګه د زندان میلمه کړ او د واك پر سر په واکمنه کورنۍ کې وژنې او قتل و خون دومره زیات شو چې بالاخره انګریزانو په ۱۸۳۸ م کال کې له دې نفاق نه درنه استفاده وکړه ، زموږ پر هیواد یې وسله وال تیری وکړ او زموږ ملي واکمني یو ځل بیا رانسکوره شوه ، د دې ټولو بدبختیو لوی علت د جرګې (شورې) شاته اچول او د سلا او مشورې له منځه تلل وو (۲۹) .

د اولس جرګې

۵ - د جهادي مشرانو جرګه :

انګریزانو ، رنجیت سنګهـ او د افغانستان فراري پاچا شاه شجاع د ۱۸۳۸ کال په جون کې یو درې اړخیز تړون لاسلیك کر ، په دې تړون کې شاه شجاع ته وعده ورکړه شوه چې دی به د افغانستان پاچاهۍ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول کیږي او ده هم د قدرت په هوس کې د افغانستان زیاتې سیمې انګریزانو او سکهانو ته ورو‌بخښلې او د دوی بشپړه غلامي یې ومنله ، د همدې قرارداد په بنا شاه شجاع له انګریزي لښکرو سره د سندهـ او بولان له لارې پر کندهار راغی ، کندهار یې ونیو او هلته د انګریزانو له خوا د ده تاجپوشي وشوه ، بیا یې د کابل پر لور لښکر کشي وکړه . غزني یې لاندې کړ او امیر دوست محمد خان له کابل نه د بخارا په لورتېښته وکړه ، شاه شجاع انګریزانو کابل ته راووست او پر تخت کښېنول شو ، انګریزي نماینده مکناټن او نورو انګریزانو علناً ټول اختیارات ترلاسه کړل او پاچا د کلمې په حقیقي معنی « تش په نامه پاچا و » (۳۰) .

د افغانانو د ملي جرګو برکت و چې افغانانو ته یې له پردو یرغلګرو سره د مقابلې داسې ملي شعور ورکړی و چې هر افغان خپل مسؤولیت ګاڼه چې بې له قبلي مفاهمې په خپله ، خپله سیمه کې راپاڅیږي او د پردي تیري په مقابل کې ملي لښکر تنظیم او له تیري کوونکو سره مقابله پیل کړي .

په همدې اساس کله چې انګریزان له کندهار نه تر کابل پورې راتلل ، په لاره کې ډېر بریدونه پرې وشول او دوی هم خصوصاً په غزني کې مجاهدین په ډېر وحشت او قساوت قتل عام کړل خو دې وحشت او دهشت نه یوازې دا چې خلک ونه ویرولای شول ، بلکه د ملي پاڅیدنو حلقه یې لا پسې پراخه کړه ، د افغانستان په ګوټ - ګوټ کې خلک پاڅیدل ، پر انګریزی او د دوی د غلام پاچا پر تأسیساتو بریدونه پیل شول ، د ملي پاڅون حلقه د مرکز پر لور راتنګیدله او د بیلو - بیلو سیمو د مجاهدینو ترمنځ مفاهمې ټینګیدلی ، د دې پاڅون او د دې مفاهمو نتیجه دا شوه چې یوځل بیا یوه ملي لویه جرګه رامنځ ته کړي ، د روژې په یوه مبارکه شپه کې د ۱۸٤۱ م کال د نومبر په لومړۍ‌نیټه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ښار په زړه عاشقان وعارفان کې د مشرانو یوه جرگه راغونډه شوه او د یوه عمومي پاڅون لپاره یې پریکړه وکړه ، جرگې چې د بیلا بیلو قومونو مشران پکې وو د پاڅون د رهبرۍ لپاره یوه دوولس کسیزه شورا جوړه کړه ، استازي یې وټاکل چې خلك پاڅون ته وهڅوي . د انگلیسانو مخابرې او ارتباطات ترڅارنې لاندې ونیسي او نور لازم اقدامات وکړي .

د انقلابي شورى د مشرۍ لپاره یې نواب محمد زمان خان د رئیس په حیث او امین الله خان لوگرى د « نایب » په حیث وټاکل . د دې شورى نور مهم غړي : غازي عبدالله خان اڅکزى ، میر مسجدي خان او ځینې نور کسان وو او د انقلاب د څرخ په څرخولو کې د دې مشرانو هم لوى لاس و : سکندر خان بامیزى ، امام ویردى (اوزبك) ، ملا احمد برنج فروش ، اکبر خوابگاهی ، آغا حسین قزلباش او نور په لسهاوو کسان (۳۱) .

د دې لویې جرگې د تدبیرونو په رڼا کې په دوو میاشتو کې دننه انگریزانو شرمیدلې ماته وخوړه او مجبور شول چې د ۱۸٤۲ کال د جنورۍ په ٦ نیټه کابل تخلیه کړي او د افغانستان آزادي ومني (۳۲) .

دا لویه جرگه هم د کمیت له پلوه ډیره لویه نه وه ځکه د نړۍ د وخت د لوى ښکیلاکي ځواك ترواك لاندې سیمو کې جوړیده او د امنیت ساتلو یې بشپړه هوښیاري غوښته چې وښوده شوه خو د کیفیت له خوا ډیره لویه جرگه وه او د ملي پاڅون لپاره یې داسې تدبیرونه ونیول چې په ډیره ښه توگه یې ملي رهبري وکړاى شوه او په ډیر لنډ وخت کې یې د هیواد آزادي ترلاسه کړه خو افسوس چې د انگریزانو تفتین د قدرت ته رسیدو تروخته پورې د دې جرگې ځینې غړي ، لکه غازي عبدالله خان اڅکزى او میر مسجدي خان د خاینانو او د خپلو عمالو په لاسونو شهیدان کړي وو او پاتې یې هم د تښتیدلي امیر دوست محمد خان د حکومت د بیا ټینگیدلو په اثر تس نس شول خو بیا یې هم د نړۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ کې یو لوی کار ترسره کړی و او هغه هم د لومړي ځل لپاره د انګریز د مغرور ښکیلاك شرمیدلې ماته وه ځکه تر دې وخته دوی خپل قدرت نه ماتیدونکی ګاڼه او د نړۍ نورو لویو او وړو هیوادونو هم فکر کاوه چې انګریز نه ماتیدونکی قوت او قدرت دی .

د امیر شیرعلي خان لویې جرګې

٦ - لومړۍ لویه جرګه :

امیر شیرعلي خان چې یو روڼ فکره پاچا و او لویو جرګو تهٔ یوځل بیا ارزښت ورکړ ، ده په ۱۸٦٥ م کال په کابل کې یوه لویه جرګه جوړه کړه ، دې جرګې ته یې د هیواد له بیلا بیلو سیمو نه دوه زره کسان راوبلل څو ده ته د ده د وروڼو د اختلاف او دښمنیو په باب مشوره ورکړي ، چې تردې مشورې وروسته له خپلو وروڼو سره جګړې ته متوجه شو ، په نتیجه کې یې ماته وخوړه او د کابل تخت یې وروڼو ترې ونیو (۳۳) .

۷ - دوهمه لویه جرګه (۳٤) :

همدا راز ده د خپلې واکمنۍ په دوهمه دوره کې په ۱۲۹۰ هـ ق (۱۸۷۳ م) کال د خپل ۱۳ کلن زوی عبدالله خان د ولیعهدی لپاره یو لوی جشن جوړ کړ او د شمس النهار د یوه اقتباس په استناد پنځه سوه زره تنه مخور او سپین ږیري ورته راغوښتل شوي وو (*) او اووه شپې او ورځې یې دوام درلود (۳۵) د همدې لویې غونډې په دوران کې امیر شیرعلي خان د افغانستان لومړنۍ کابینه جوړه کړه : سید نور محمد شاه یې صدراعظم وټاکه او د بیلا بیلو چارو لپاره یې وزیران موظف کړل (۳٦) .

(*) دا شمیره له عقل نه لرې ده کیدای شي یا په اقتباس او یا په خپله اخبار کې شمیره غلطه چاپ شوې وي (لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دواړې جرګې د کمیت په لحاظ ډېرې لویې وې او خصوصاً د دوهمې جرګې د ګډون کوونکو د شمیر په اقتباس کې که غلطي شوی وي هم یقیناً ډیره لویه جرګه به وه خو کیفیت یې د پخوانیو جرګو غوندې نه و ، ځکه اهداف یې ترهغې واړه وو ، له ورونو سره جګړه د اقتدار جګړه وه او خلکو له داسې موضوع سره ډېره علاقه نه ښوده او هم د ولیعهد تاکل د پاچا یو بل هوس و چې د خپل لوی زوی محمد یعقوب خان سره د مخالفت له امله یې کړی و خو بیا یې هم لویه میوه په افغانستان کې د یوه منظم او عصري حکومت او کابینې رامنځ ته کیدل وو .

بیا هم د اولس جرګې

۸ - د مجاهدینو ارتباطي جرګه :

په ۱۸۷۹ ع کال انګریزانو یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال برید وکړ . امیر شیرعلي خان کابل پریښود او مزارشریف ته د روسانو د مرستې په تمه ولاړ خو هلته زړه چاودی مړ شو ؛ انګریزانو د ده زوی یعقوب خان چې له زندانه پر تخت کښینول شوی و له ځانه سره مل کړ . د ګندمك شرمیدلی تړون یې ورسره وکړ او د افغانستان حکومت یو ځل بیا د انګریزانو لاس ته ولوید . د افغانستان اولس هم د خپل طبیعي خصلت له مخې د پاڅون لاره ونیوه ، په هرځای کې سره راغونډ شول او د خپلو ملي مشرانو په لارښوونه یې پر انګریزانو بریدونه پیل کړل . د کابل ، کوهدامن او کاپیسا د جهاد مشران محمد کریم خان ، غلام حیدرخان کابلي ، میربچه خان کوهدامنی ، میرغلام قادرخان اوپیانی ، پرویزشاه خان پغمانی ؛ د تګاو او نجراو جهادي مشران محمد عثمان خان ساپی او ورور یې محمد شاه خان ؛ په لوګر کې د جهاد مشران غلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

حیدرخان ځرخي ، سمندر خان او محسن خان لوګري ؛ د میدان او وردګو جهادي مشران محمد جان خان وردك او ملا عبدالغفار خان لنګري ؛ د غزني او زابل جهادي مشران ملا دین محمد اندړ چې په ملا مشك عالم مشهور دی ، عبدالقادرخان غزنوي او ګل محمد خان اندړ ؛ په هرات کې نایب سالار حفیظ الله خان او سردار محمد ایوب خان ، په ننګرهار کې عصمت الله خان جبارخیل او د هیواد په ګوټ - ګوټ کې په سلهاو نور کسان چې د ملا مشك عالم د وینا له مخې د جهاد ټول مشران دړې زرو تنو ته رسیدل (۳۷) .

دوی ټولو د هیواد په بیلا بیلو برخو کې محلي جرګې جوړې کړې وې او د ارتباطي شبکو له لارې یې دې جرګو ته د یوې واحدې جرګې بڼه ورکړې وه او د جهاد په ارتباط یې ګډ تصمیمونه نیول . د همدې ګډو تصمیمونو له مخې مجاهدینو د انګریزانو او مزدور حکومت ځالي ورانولې ، د مرکز په لور رالنډیدل او د کابل د محاصرې حلقه تنګیدله څو چې د ټولو سیمو مجاهدین له خپلې خپلې خوا پر کابل راچاپیر شول او په انګریزي چونیو یې اور بل کړ. په دې بریالي جهاد کې نارینه وو او ښځو ګډه برخه درلوده او د ۱۸۷۹ کال په دسمبر کې یې سوړ ژمی د انګریزانو لپاره په سره تنور بدل کړ او یو ځل بیا یې انګریزانو ته شرمیدلې ماته ورکړه .

دې جرګو د انګریزانو د شړلو پروګرام درلود خو د افغانستان د آزادۍ د سنبالولو کوم پروګرام ورسره نه و ، نوځکه کومه سکه چې محمد جان خان ضرب کړې وه پرې لیکلي یې وو :

میکنم دیوانگی تا بر سرم غوغا شود

سکه به زر میزنم تا صاحبش پیدا شود (۳۸)

او له همدې نیمګړتیا نه انګریزانو ګټه واخیسته له سردار عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان سره یې اړیکې ټینګې کړې او تر پټ تړون وروسته یې ده ته د پر تخت کښیناستلو بلنه ورکړه.ده ظاهراً د جهاد اعلاتونه نشر کړل او د مجاهدینو له لارې حکومت ته ورسید ، انګریزان هم جسماً له افغانستان نه ووتل خو په غیرمستقیم ډول عبدالرحمن خان د دوی د تحت الحمایه پاچایانو په توګه پاتې شو .

د مجاهدینو دې ارتباطي جرګو یو ځل بیا د افغانستان آزادي تأمین کړه او دا جرګه هم د کمیت او هم د کیفیت له اړخه لویه او مهمه وه او دا چې وروستی نتیجه یې دښمنانو وترورله لوی علت یې دا و ، چې د افغانستان خلك له خارجي ښکیلاك سره ژوره دښمني لري خو له کورني استبداد سره بیا غیرملي او استبدادي حکومتونو روږد کړي دي .

د سراجي دورې جرګې

۹ – د بیطرفۍ لویه جرګه :

د ۱۹۱۳ م کال په اګست کې نړیوال عمومي جنګ ونښت ، په دې جنګ کې انګریزانو د افغانستان له تحت الحمایه حکومت نه توقع درلوده چې افغانستان د انګریز په ملاتړ په جنګ کې برخه واخلي او که نه نو بې طرفه پاتې شي ؛ د افغانستان روشنفکرانو او پر آزادۍ مین اولس اراده درلوده چې انګریزانو له جنګي مصروفیت نه په استفادې کولو سره له انګریزانو سره وجنګیږي او له تحت الحمایګۍ نه ځان خلاص کړي ، کابل ته راغلی د جرمنیانو او ترکانو هیئت له افغانستان نه غوښتنه کوله چې د دوی ملاتړ وشي او د انګریز په وړاندې په جګړه کې برخه واخلي او له دوی سره به په دې برخه کې هر ډول مرسته کیږي (۳۹) خو امیر حبیب الله خان د موضوع د باریکۍ له امله منځنۍ لار خوښه کړه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بشپړه بې طرفي يې اعلان کړه او انگريزانو ته يې په جگړه کې د نه شامليدو ډاډورکړ ؛ محمود طرزی په سراج الاخبار کې د « حی علی الفلاح » ويښوونکی مقاله چاپ کړه خو د انگريزانو له خوا په مطبعه کې سانسور او له نشر څخه پاتې شوه (٤٠) .

پاچا په ١٩١٥ م کال د خپلې بې طرفۍ د تائيد لپاره د افغانستان مشهور مشايخ ، لکه د اسلام پور پاچا (ميرصاحب جان) ، د موسهي اخونزاده (ملا محمد جان) ، د تگاو ملا صاحب ، د هډې اخونزاده ، د برو ميا صاحب ، د حصارك ميا صاحب ، شمس الحق صاحب ، د شور بازار حضرات ، حافظ جي صاحب ، ملا محمد مريد ، ملا عبدالغفار اخونزاده اونور کابل ته راوغوښتل ؛ د دغو مشايخو اونورو اولسي وکيلانو په شمول يوه لويه جرگه د امير په وړاندې جوړه شوه او د ملت د اتفاق او د دولت د بې طرفۍ د سياست ملاتړ يې وکړ (٤١) .

په دې لويه جرگه کې که څه هم ظاهراً انگريزان د افغانانو له گوزار نه خلاص شول خو افغانستان هم له تباهۍ او د نړيوال جنگ له ډگر گرځيدو څخه بچ او د نړيوالې سوځوونکی جگړې له لنبو څخه وژغورل شو .

د اماني دورې لويې جرگې

١٠ - د « اتحاد مشرقي » په نامه لويه جرگه :

د ١٩١٩ م کال د فبرورۍ په ٢٠ نيټه د آزادی غوښتونکو يوې ډلې د افغانستان تحت الحمايه پاچا امير حبيب الله خان د يوې کودتا په ترځ کې وواژه او تر دې وروسته د ده زوی امان الله خان د افغانستان بشپړه خپلواکي اعلان کړه او د افغان او انگريز دريم جنگ ونښت ، په جنگ کې انگريزانو د هيواد په جنوبي او غربي جبهو کې سخته او شرميدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماته وخوړه او د متارکې وړاندیز یې وکړ . د افغانستان حکومت متارکه ومنله خو انګریزانو یو ځل بیا غوښتل چې نظامي ماته په سیاسي ډګر کې جبیره کړي او هغه څه چې په جنګ یې له لاسه ورکړي وو په سوله کې یې ترلاسه کړي ؛ د راولپنډۍ د سولې په غونډه کې یې د افغاني هیئت مشر والي علي احمد خان وغولاوه او یوه مغلوبانه صلحنامه یې پرې لاسلیك کړه خو بیا هم دولت نور اقدامات وکړل او د ۱۹۱۹ م کال په اګست کې انګریزانو زموږ بشپړه آزادي ومنله (٤۲) . له دې سره هم داسې ګنګوسې لا خورې وې چې انګریزان به یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال تیری وکړي ، د داسې یوه تیري د مقابلې لپاره د مشرقي تنظیمه رئیس محمد نادرخان د « اتحاد مشرقي » په نامه یوه لویه جرګه راوبلله ، جرګه په ننګرهار کې د هډې صاحب د زیارت ترڅنګ راغونډه شوه ، په دې غونډه کې د مشرقي (اوسنی لغمان ، کونړ او ننګرهار د ولایتونو) د بیلا بیلو قومونو سپین ږیري ، عالمان ، سادات ، مشایخ اونور مخور سره راغونډ کړای شول او د خپلواکۍ د ساتنې او د وطن د دفاع او آبادۍ په برخه کې یې مهمې پریکړې وکړې ، دوی وغوښتل چې انګریزان دې د افغانستان آزادي د زړه له کومې ومني او که نه نو د سرحد ټول اقوام او قبایل د جهاد لپاره چمتو او اماده دي او د افغانستان آزادي به په خپلو وینو ساتي . په همدې غونډه کې د هر قوم مشرانو د پاك قرآن په حاشیه کې ژمنه لیك کړه ، د هر قوم ذمه واری یې وټاکلی ، د جهاد مشران او علمبرداران یې تعیین کړل ، د حکومت له خوا هر مشر او علمبردار ته یوه - یوه ښه تومانچه چې د هماغه قوم نوم او د جهاد د محاذ نوم یې پرې کیندل شوی و ورکړه شوه او پر نورو سوغاتونو سربیره هر یو قوم ته د جهاد یو - یو علم شریف هم ورکړ شو چې د جهاد آیتونه پکې لیکل شوي وو (٤۳) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدې تاريخ غونډې په افتخار په مشرقي کې د « اتحاد مشرقي » په نامه يو اخبار د ۱۹۲۰ کال د فرورۍ په ۲۸ نېټه په خپرونو پيل وکړ (٤٤) .

دا لويه جرګه د آزادۍ ساتلو لپاره شوې وه ، د کميت له پلوه لويه وه ، د کيفيت له پلوه سره له دې چې د ټول هيواد د مشرانو جرګه نه وه خو اغيز يې عمومي او کيفيت يې لوړ و او انګريزان يې مجبور کړل چې د هندوستان په مسورۍ کې له افغاني هيئت سره د موضوع د هر اړخيز حل لپاره خبرو ته چمتو شي .

PROPERTY OF ACKU 4964

۱۱ - د اساسي قانون جرګه :

د افغانستان د خپلواکۍ او په ځنګ کې يې د مشروطه او قانوني حکومت د ټينګيدلو لپاره منظمه روشنفکري مبارزه له پخوا نه پيل شوې وه او د مشروطيت غورځنګ چې په ۱۹۰۵ کال کې په منظم ډول رامنځ ته شوی و (٤٥) د وخت د تحت الحمايه پاچا له خوا په بيرحمۍ وکوټل شو خو غلی نه شو او نور هم غښتلی شو خو يې په نتيجه کې پاچا را نسکور او د آزادۍ جهاد پيل شو . د همدې مبارزې په دوام په افغانستان کې د قانون جوړونې او د قواوو د تفکيك کار پيل شو او د افغانستان د لومړني اساسي قانون مسوده جوړه شوه . د دې « اساسي نظامنامې » د منلو او تصويب لپاره د ۱۹۲۳ کال د فرورۍ په ۲٦ نېټه د ملت د مشرانو لويه جرګه راوغوښتله شوه چې ۸۷۲ نماينده ګانو برخه پکې درلوده او د افغانستان دا لومړنی اساسي قانون يې تصويب کړ (٤٦) .

دې قانون ۷۳ مادې درلودې ، چې زموږ د هيواد د سياسي او اجتماعي بنه ، د خلکو حقوق ، اداري تشکيلات او اساسات ټاکلي وو .

دې قانون خلکو ته د فکر د آزادۍ ، د کار د آزادۍ ، د خبرو د آزادۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کور او حیثیت د مصؤونیت وعده وکړې وه او د قانون حکومت پکې اعلان شوی و (۴۷) .

د دې لویې جرګې کمیت او کیفیت دواړه لوړ وو او د اساسي قانون په تصویب سره یې افغانستان ته د قانوني ودې او پراختیا زمینه برابره کړه او هم د دې جرګې ترجوړېدو لږ وخت وړاندې د ۱۹۲۱ کال په اګست کې د دولت شورې جوړه شوې وه چې د هیواد مخور ، عالمان ، سادات او مشایخ پکې راغونډ وو . د قوانینو مسودې به یې جوړولې او د ارګ په شمالي برج کې یې ځای ورته ټاکلی و (۴۸) .

۲ - د پغمان لویه جرګه :

دا لویه جرګه د ۱۹۲۴ کال په جولای کې په پغمان کې جوړه شوه او د دولت خارجي تړونونه ، روابط او کورني قوانین اومسایل یې تر غور لاندې ونیول ، لیکن په حقیقت کې دا لویه جرګه د منګلو د سر اخیستنې په باب وه (۴۹) او کوم اعتراضونه چې دوی په قوانینو درلودل د هغو ترمیم وشو (۵۰) .

په دې لویه جرګه کې ټول ۱۰۵۲ تنه راغونډ شوي وو چې ۲۳۱ تنه یې د دولت وتلي مامورین او پاتې یې د بیلا بیلو ولایاتو خانان ، سیدان ، عالمان ، شیخان او ټاکلي وکیلان وو . د جرګې مشري د وخت د پاچا په غاړه وه او د هیواد پر ټولو داخلي او خارجي چارو مفصل بحثونه او پریکړې پکې وشوې (۵۱) .

دا جرګه د کمیت په لحاظ هم لویه وه او د اهمیت په لحاظ هم ، ځکه لومړی ځل و چې د اولس له نماینده ګانو سره دولتي اسرار تربحث لاندې ونیول شول او حتی دوی پرې وپوهول شول .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ - د اماني دورې وروستۍ لويه جرگه :

دا جرگه داسې وخت جوړه شوه چې د وخت پاچا د اروپا د خپل شپږ نيم مياشتني اوږده سفر نه بيرته هيواد ته راستون شوی و . ده ډېر نوي شيان ليدلي وو او غوښتل يې چې افغانستان هم په يوه گام د نړيوال تمدن په کاروان پسې ورسوي نو د خپلو نويو پروگرامونو د اعلان لپاره يې د ۱۳۰۷ کال د وږي په ٦ نيټه (د ۱۹۲۸ اگست) په پغمان کې لـويه جـرگه راوبلله ، په دې لـويه جـرگه کې دوو زرو تنو برخه درلوده (۵۲) چې د وږي په ۱۰ نيټه پای ته ورسيده (۵۳) .

د دې جرگې مهم مصوبات دا دي : د دولت شورى په ملي شورا بدلول ، د مجرمينو جزا بخښل د پاچا حق دی ، د تفتيش د عمومي دايرې جوړول ، د دارالعجزه او دارالمجانين جوړول ، د خارو د سر شمير وخت ټاکل ، د عسکري خدمت درې کلنه دوره منل ، د نښانونو الغاء ، رسمي لباس ټاکل د ملکي رتبو الفاظ د رسمي او خصوصي القابو له منځه وړل ، د هر جُرم تعذيرى جزا ټاکل ، د عصري محکمو جوړول د خطيبانو او مدرسينو لپاره د شهادتنامو د موجوديت شرط اېښودل ، د حربي قواوو د پياوړتيا لپاره د اولس مالي مرسته کول ، د رشوت مخه نيول ، د واده کولو د سِن تعيينول ، د وليعهد ټاکل ، د افغانستان لپاره درې رنگه بيرغ منل او د ملي نښان ټاکل (۵٤) .

همدا راز دې لويې جرگې پريکړه وکړه چې لويه جرگه به تر دې وروسته د هرو پنځو کلونو په تيريدو مرکز ته راغوښتله کيږي او غړي به يې د پاچا ميلمانه وي ، همدا راز لويې جرگې اولسي جرگې (ملي شورى) ته بشپړ واک ورکړ چې د ملت او هيواد په گټه ټول جوړ شوي قوانين ومني او د اجراء وړ وگرځي (۵۵) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې جرګه کې د ملت نماینده ګانو خپله رایه په صراحت بیانوله او له اخلاقي جرآت نه یې کار اخیست خصوصاً د دیني چارو په برخه کې ډیر څیر وو او د امان الله خان له ټینګار سره سره یې ځیني خبرې ،لکه د واده د سِن ټاکل او نورې ونه منلې شوې (٥٦) .

له دې سره - سره دا جرګه د کمیت په لحاظ لویه وه خو د کیفیت په لحاظ یې له یوې خوا غیرضروري ، احساساتي او حتی د زمان او مکان په لحاظ مضر وړاندیزونه درلودل نوځکه یې نتایج د هیواد لپاره ډیر خطرناك ثابت شول او د یوه تباه کن اړدوړ زمینه یې رامنځ ته کړه او څه مو چې درلودل هغه هم د دې اغتشاش په اور کې وسوځیدل .

ځیني مؤرخین د وخت له پاچا سره د وزیرانو کار شکنې او د دوی له خوا د لویې جرګې د وکیلانو تحریکول هم د دې لویې بربادۍ یو عامل ګڼي (٥٧) .

د نادر خان دوره

١٤ - د ١٣٠٩ لویه جرګه :

د ١٣٠٩ کال په وري (د ١٩٣٠ سپتمبر) کې په کابل کې د وخت پاچا محمد نادرشاه یوه لویه جرګه راوغوښته چې ٣٠١ تنه انتخابي وکیلان او ٢٢٧ تنه د دولت مامورین او خارجي سفیران پکې وو (٥٨) .

د پاچا په افتتاحیه وینا کې د دې لویې جرګې د راغوښتل کیدو مطلب د ملي شورى د مقرراتو ټاکل ښودل شوي (٥٩) او هم همدې لویې جرګې د افغانستان تجدید شوى اساسي قانون بیا منلى (٦٠) خو په تبلیغاتو کې یې پنځمې پریکړې چې د امان الله خان په باب یې کړې ډیر ستر ځای نیولی دی (٦١) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهرشاه دوره

۱۵ – د بیطرفۍ دوهمه لویه جرگه :

د ۱۹۳۹ کال په سپتمبر کې په نړۍ کې د دوهم نړیوال جنگ لمبې بلې شوې (۶۲) ډیر هیوادونه پکې خوړین شول او د آلمان او ایتالیې ترماتې وروسته متحدینو له افغانستان نه وغوښتل چې جرمني او ایتالوي مستخدمین او کار کوونکي دوی ته وسپاري خو د افغانستان حکومت یو حُل بیا د ۱۹٤۱ کال په جولای کې لویه جرگه راوغوښته چې په دې جنگ کې یې د افغانستان عنعنوي بیطرفي اعلان کړه (۶۳) او له هیواد څخه یې د آلمان او ایتالیې د متخصصینو وتل په دې شرط ومنل چې رك روغ خپلو هیوادونو ته ورسول شي او د تلو په وخت کې به په لار کې هیڅ راز ستونزې نه ورته پیښیږي ، سفارتونه به برحال وي سیاسي کسان به نه ایستل کیږي او د نړیوالو ډپلوماتیکو مقرراتو له مخې به همدلته استوگن وي ، لویې جرگې دا پریکړه تصویب او حکومت عملي کړه او په افغانستان کې د جرمني اوایتالیې مستخدمین د برتانوي هند له لارې خپلو هیوادونو ته رك روغ وسپارل شول (٦٤) .

د دې جرگې پریکړه هم ډیره مهمه وه او په نړیوال خونړي جنگ کې د گران هیواد افغانستان لمن له وینو او اور څخه وساتله شوه .

۱۶ – د ۱۳۳٤ کال لویه جرگه :

تر دې وخته د افغانستان په گاونډ کې حالاتو ژور تغییر کړی و ، انگریزانو د هند نیمه وچه خوشې کړې وه او دلته د هندوستان او پاکستان په نامه دوه بیل هیوادونه جوړ شوي وو ، د افغانستان ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل چې له افغانستان نه د ډیورنډ د کرښې په وسیله بیلې شوې سیمې بیرته له افغانستان سره یوځای او د افغانستان تاریخي صورت تکمیل شي خو د دې ترڅنګ د صوبه سرحد د پښتنو سیاسي لیډر خان عبدالغفار خان چې د هند ترویش وړاندې د واحد هند پر پاتې کیدو ټینګار کاوه د هند ترویش وروسته یې له پاکستان نه د پښتنو بېلتون او ځانګړې هیواد غوښت او له همدې سره د پښتونستان موضوع رامنځ ته شوه ، د افغانستان حکومتونو ته هم چې د ملت له خدمت نه عاجز وو دا مبهم غږ په زړه پورې و او د ملت توجه یې ورته جلبولای شوه خو تر ټولو دا غږ د روس لپاره خوندور و ځکه په دې اتن باندې د راګرځیدلو له لارې یې په افغانستان کې ژوره رخنه کولای شوه او خپل هغه زاړه هدف ته چې پتر کبیر د افغانستان د نیولو په برخه کې ټاکلی ورسیدلای شوای .

هو ! همداسې وشول ، د پاکستان تر جوړیدو وروسته د افغانستان او پاکستان ترمنځ سیاسي فضا خړه پړه شوه ، سوړ جنګ پیل شو او د سیاسي اړیکو شلیدلو زمینه مساعده شوه . افغانستان تر نه ځلي زیات له غرب نه د نظامي مرستې غوښتنه وکړه خو یوه غربي هیواد هم د پاکستان له کبله دا غوښتنه ونه منله او د افغانستان حکومت له مجبوریته روسانو ته مخ واړاوه ، هغوی داسې ورځې ته شنه ناست وو او دا غوښتنه یې په مینه قبوله کړه (٦٥) .

دا وخت سردار محمد داؤد د افغانستان صدراعظم و ، د ١٣٣٤ کال د لړم په ٢٢ (د ١٩٥٥ نوامبر) یې لویه جرګه راوغوښته ، د دې لویې جرګې په پریکړو کې د پښتنو د موضوع ملاتړ او د حساسو حالاتو په بناء د افغانستان نظامي پیاوړتیا شامله وه (٦٦) او د همدې پریکړې په لاسوند د افغانستان حکومت له روسیې سره د نظامي پیرودنو تړون وکړ او ځوانان یې د نظامي زده کړې لپاره روسیې ته ولیږل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷ - د اساسي قانون لويه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال په سپتمبر کې په کابل کې يوه لويه جرگه جوړه شوه او د افغانستان لپاره يې يو داسې نوی اساسي قانون تصويب کړ چې خلکو ته يې د اساسي حقوقو د تأمين اوتضمين وعده ورکړه . د احزابو آزادي ، د مطبوعاتو آزادي او د شاهي کورنۍ له انحصار نه د حکومت را ايستل او د مقننه ، مجريه او قضائيه قواوو سره بيلول د دې قانون مهم ټکي وو . دې جرگې د ٤۰۰ تنو شا او خوا غړي درلودل او د سپتمبر په ۱۹ نيټه يې د نوي اساسي قانون متن تصويب کړ (٦٧)

دا لويه جرگه هم د کميت له اړخه لويه وه او دا چې يو نوی اساسي قانون يې تصويب کړ دا يې ښه کيفيت و ...

۱۸ - د جمهوريت لويه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال تصويب شوي اساسي قانون په خاص ډول د وخت د پاچا تربور محمد داؤد خان د قدرت له قانوني نيولو نه محروم کړ او په دې توگه د دوی کورنۍ شخړې او خوابدۍ د داسې ژورو عقدو سبب شوې چې داؤد خان اړ شو د قدرت ترلاسه کولو لپاره د کودتا لاره غوره کړي او د کودتا ملگري يې هم هغه کسان وټاکل چې د روس د خلق - پرچم غړي او يا د روس مستقيم ايجنټان وو . د ۱۳٥۲ کال د چونگاښ جمهوري کودتا د همدې کسانو په لاس ترسره شوه او د دموکراسۍ لسيزې ته يې خاتمه ورکړه .

داؤد خان د ۱۳٥٥ کال ترسلواغې پورې (د ۱۹۷۷ فرورۍ) د دولت د رئيس په حيث کار وکړ خو همدا وخت يې وغوښتل چې خپل حکومت ته قانوني بڼه ورکړي . اساسي قانون نافذ او د دولت د اداري لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوررئیس وټاکل شي . دي درانه کار بیا هم د لویې جرگې راغونډېدل غوښتل ، او همدا وو چې د سلواغې په لسمه نیټه په کابل کې یوه لویه جرگه پرانستله شوه . د دې جرگې انتخابي وکیلانو هم تر ډېره حده انتصابي بڼه درلوده ، د داؤد خان د ملي غورځنگ نومي گوند غړي ورته ټاکل کېدل او انتصابي غړي يې هم د پخواني تعامل په خلاف تر ډېره حده د سپین ږیرو او مخورو پرځای هغه ځوانان او گوندي فعالین وو چې د لويې جرگې ورتيا يې نه درلوده او د عنعنوي تعامل له مخې لويې جرگې ته د راتلو د شرایطو درلودونکي نه وو .

د دې جرگې غونډو (١٦) ورځې دوام وکړ او په شپاړسمه ورځ د جمهور رئیس د ټاکل کېدو موقع راورسیده او په پای کې محمد داؤد د افغانستان د جمهور رئیس په توگه ومنل شو (٦٨) .

دې جرگې د کمیت له پلوه د (٥٠٠) تنو شا او خوا غړي درلودل خو د کیفیت له پلوه ځکه درنه نه وه چې انتخابي او انتصابي دواړې برخې غړي يې تر ډېره حده د لويې جرگې د غړیتوب د شرایطو درلودونکي نه وو .

د مجاهدینو جرگې :

د ١٣٥٧ کال د غوايي د خونړۍ کودتا له کېدلو سره زموږ په هیواد کې د روسیې ښکېلاک مزدور حکومت رامنځ ته شو او یو ځل بیا د افغانستان مسلمانو خلکو د یوه عمومي پاڅون تیاری پیل کړ ؛ د هیواد په گوټ گوټ کې محلي جرگې وشوې او جهاد پیل شو ، په پیښور کې د جهاد د مشرانو گډې شوراوې جوړې شوې . حتی د ١٣٥٨ کال د مرغومي په ١٥ نیټه (د ١٩٨٠ جنورۍ) په پیښور کې یوه ممثله لویه جرگه جوړه شوه او د سلواغې تر ٣٠ نیټې پورې یې غونډو دوام وکړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د هیواد د ټولو ولایاتو او ګوندونو استازي ورته راغلي وو (۶۹) خو دې جرګې د دروني ګډوډیو او د ګوندیو له امله عملي ګام وانه خیستلی شو او د غونډو له ختمیدو سره یې نتایج او دست آوردونه هم ختم شول .

تردې وروسته د مجاهدینو او هم د رژیم په ساحو کې تش په نامه ګڼې جرګې جوړې شوې خو « ملي » رنګ یې له لاسه ورکړ او موږ نه شو کولای چې د ملي او لویو جرګو په لړۍ کې یې وشمیرو او په دې سربیره زموږ په هیواد کې په لسهاوو نورې لویې او وړې جرګې د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې شوی چې دلته یې له یادولو او څیړنو څخه تیرېږو او د جرګو د تاریخي څیړې په باب همدومره بحث کافي ګڼو .

پایلیکونه :

۱ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » لومړی ټوک ، ۱۲۵ مخ ، (د افغانستان تاریخ ټولنه) ، کابل ، (۱۳۲۱ کال)

۲ - همدا اخځ .

۳ یاد شوی کتاب ، ۱۲۶ مخ .

۴ - ګزیده ، ریګویدا ، د داکتر سید محمد رضا جلالي نایني څیړنه او ژباړه ، سریزه ، ۴۹ مخ ، نقره ، تهران ، ۱۳۶۷ .

۵ - د حکومت د تاریخي بڼو له لپاره وګورئ د مهندس فرشید : مکتبها واحزاب سیاسی ، تهران ۱۳۶۱ .

۶ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » دوهم ټوک ، ۲۵۱ - ۲۵۲ مخونه ، د افغانستان تاریخ ټولنه ۱۳۲۵

۷ - غبار ، میرغلام محمد ، افغانستان در مسیر تاریخ ، ۲۸۱ مخ ایران ۱۳۵۹ ش .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ - بينوا عبدالرؤف ، هوتکيها ، ۱٦ مخ ، د افغانستان تاريخ ټولنه ، ۱۳۳۵ ش .

۹ - هوتك ، محمد : پټه خزانه ، ۷٦ مخ د استاد حبيبی سريزه او سمون ، کابل ، ۱۳۵٦ ش (څلورم چاپ) .

۱۰ - همدا اثر .

۱۱ - د تفصيل لپاره وگورئ : رفيع ، حبيب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، ۸۳ - ۸۷ مخونه ، کابل ، ۱۳۵۹ کال .

۱۲ - پټه خزانه ، ۷۹ - ۸۰ مخونه .

۱۳ - پټه خزانه ، ۱۲۲ مخ .

۱٤ - حبيبی ، عبدالحی : د افغانستان تاريخي پيښليك ، ۱۵۲ مخ ، د بيهقی کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳۵۳ .

۱۵ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱٦ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱۷ - هوتکيان ، ٤۳ مخ .

۱۸ - هوتك : امان الله خان : د خپلواکۍ لمر ځرك ، ٤٦ مخ ، ۱۳٦۸ ، پيښور .

۱۹ - هوتکيان ٤۵ مخ .

۲۰ - پټه خزانه ، ۸۱ - ۸۲ مخونه ؛ د خپلواکۍ لمر ځرك ، ٤۷ - ٤۸ مخونه .

۲۱ - هوتکيان ، ٤۵ مخ .

۲۲ - فيض زاد ، محمد علم : جرگه های بزرگ ملي افغانستان ، ۲۹ مخ ، لاهور ، ۱۳٦۸ .

۲۳ - د تفصيل لپاره وگورئ : د خپلواکۍ لمر ځرك ؛ هوتکيان ؛ افغانستان د مسير تاريخ ؛ پټه خزانه او د دې دورې نور تاريخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲٤ - هوتکیان ۵۳ - ۵٦ مخونه .

۲۵ - همدا اثر ۵۵ - ۵٦ مخونه .

۲٦ - د پېښو تفصیل د همدې دورې په تاریخونو کې وګورئ !

۲۷ - حبیبی ، ارواښاد پوهاند عبدالحی ، تاریخ مختصر افغانستان ۲۵٦ مخ ، دوهم چاپ ، سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ۱۳٦۸ .

۲۸ - کُهزاد ، ارواښاد استاد احمد علی ، رجال و رویدادهای تاریخی ، ۷۷ - ۷۸ مخونه ، تاریخ ټولنه .

۲۹ - د پېښو د تفصیل لپاره وګورئ : تاریخ مختصر افغانستان افغانستان در مسیر تاریخ او د دې دورې نور آثار .

۳۰ - تفصیل د افغانستان د نولسمې پېړۍ په تاریخونو کې راغلی دی .

۳۱ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ۵٤۸ - ۵٤۹ مخونه .

۳۲ - د دې ماتې جریان د لیدی سیل انګریزی لیکونکی په یاد داشتونو « شبخون افغان = د پښتنو یرغل » کې په ډېر ښکلي او اعترافي ډول بیان شوی ، د دې کتاب پښتو او درې ژباړې په ۱۳۳۹ کال په کابل کې خپرې شوې دي .

۳۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۱۹٦ مخ .

۳٤ - ښاغلی فیض زاد په خپل کتاب «جرګه های بزرګ افغانستان» کې دا دواړې جرګې سره ګډې کړې دي (و ګ : د نوموړي کتاب ٤۳ - ٤٦ مخونه) .

۳۵ - آهنګ ، محمد کاظم ، رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ۲۷ - ۲۸ مخونه ، تاریخ ټولنه ، کابل ، ۱۳۵٦ .

۳٦ - رفیع ، حبیب الله : ژباړنه ، ٤۷ - ۵۰ مخونه ، پښتو ټولنه ، ۱۳٦۱ ، کابل .

۳۷ - غبار ، میرغلام محمد : افغانستان در مسیر تاریخ ، ٦۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

– ۶۲۶ مخونه .
۳۸ – کُهزاد ، استاد احمد علی : « مسکوکات دوره‌ء اسلامی افغانستان » د افغانستان کالنی ۱۳۱۹ کال ، کابل .
۳۹ – پاکرای امیر محمد شریف : حکومت مؤقت هند در کابل ، تر ۷۴ مخ وروسته ، ۱۳۶۸ کال ، کابل .
۴۰ – په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ۸۲ – ۸۸ مخونه .
۴۱ – افغانستان در مسیر تاریخ ، ۷۳۹ مخ ؛ د افغانستان پیښلیك ، ۲۲۸ مخ .
۴۲ – اخلاص ، عبدالخالق او رفیع ، حبیب الله ، د استقلال غلورمه جبهه ، د سریزې ۱۱ – ۳۷ مخونه ، ۱۳۶۵ ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، پیښور .
۴۳ – کشککی ، مولانا برهان الدین : نادر افغان ، ۲۰۵ – ۲۱۲ مخونه ، ۱۳۱۰ هـ ش ، کابل .
۴۴ – د استقلال غلورمه جبهه ، ۱۳۲ – ۱۳۳ مخونه .
۴۵ – حبیبی ، پوهاند عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ۱۹۸۶ .
۴۶ – د افغانستان پیښلیك ، ۲۴۳ مخ .
۴۷ – رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د قانون جوړونې شروع او نهضت ، قلمي نسخه .
۴۸ – د استقلال غلورمه جبهه ، ۱۳۵ مخ .
۴۹ – د منگلو د بغاوت په اړه ارواښاد عبدالخالق اخلاص سیف الامان په نامه په ۱۱۲ مخونو کې یو منظوم کتاب لیکلی چې ټولې پیښې په تار تاریزه توگه پکې تشریح شوی ، د دې کتاب قلمي نسخه ښاغلي محمد هاشم زماني راسپارلې چې د کاتب الحروف له سریزې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریحاتو سره د چاپ په انتظار دی .

۵۰ - کشککی ، مولانا برهان الدین : رویداد لویه جرگهء دارالسلطنة ، کابل ، ۱۳۰٤ کال .

۵۱ - همدا پورتنی اثر ، ٤۲۲ - ٤٦۰ مخونه .

۵۲ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۵۷ مخ .

۵۳ - طلوع افغان ، ۷ کال ، ۷۰ گڼه ، د ۱۳۷۰ د وري ۳۰ ، کندهار .

۵٤ - همدا پورتنی جریده او د همدي کال د امان افغان د وري د نهمي نیټي فوق العاده گڼه .

۵۵ - مهربان ، عبدالله : تاریخ جرگه های ملی در افغانستان ، ۱۰۱ مخ ، د افغانستان د دموکراتیك جمهوریت پلار وطنه جبهه ، ۱۳٦۱ .

۵٦ - جرگه های بزرگ ملی افغانستان ، ۱۳۲ مخ .

۵۷ - هندی ، عزیز : زوال غازي ، ٤۵ - ٤۷ مخونه ، ۱۹۳٤ م .

۵۸ - د افغانستان دولت : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع ، فیصلهء نمبر ۵ لویه جرگهء ۱۳۰۹ افغانستان ومعرفی اعضاء وشرکاء وسامعین موقره ، ۸۱ - ۱۱٦ مخونه ، د ۱۳۱۰ دوری لومړی‌نیټه ، کابل .

۵۹ - الحاج ننگیال (ټولوونکی) : اسناد تاریخی افغانستان ، ٤۲ مخ ، فرهنگ جهاد ، ۱۳٦٦ .

٦۰ - د افغانستان پیښلیك ، ۲٦۵ مخ .

٦۱ - وگورئ : تردید شایعات باطلهء شاه مخلوع .

٦۲ - محمود مهرداد : فرهنگ جدید سیاسی ، ۲٦۳ مخ ، ایران ، ۱۳٦۳ .

٦۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۸۵ مخ .

٦٤ - چکنوری ، سناتور غلام نبی : « لویه جرگه » خپلواکي ، دوهم کال ، څلورمه گڼه ، ٤٤ مخ ، د ۱۳٦٦ تله - لیندی .

٦۵ - استاد پژواك لیکوال ته ورکړی معلومات .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦٦ - حق شناس ، داکتر ش . ن : د سایس وجنایات روس در افغانستان ، ۹۹ مخ ، تهران ، ۱۳٦۳ .

٦٧ - کشککی ، صباح الدین ، دهه‌ء قانون اساسی ، ۳۲ - ۳٤ مخونه ، د افغانستان د جهاد ثقافتی شوری ، ۱۳٦٥ .

٦٨ - جمهوری پلوشه ، دوه میاشتنۍ مجله ، د ۱۳٥٥ د سلواغې او کب گڼه ، لومړی مخ .

٦۹ - د تفصیل لپاره وگورئ : وجدی ، عبدالجلیل : په افغانستان کې د عنعنوي جرگو نن او پرون ، ۲۱۸ - ۲٥٦ مخونه ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳٥٦ ، پیښور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲)

څپرکی

د جرګو ټولنیز دریځ

تیر څپرکي موږ ته په ګران افغانستان کې د جرګو څېره راوښوده او څرګنده شوه چې زموږ جرګې که د کمیت په لحاظ لویې وې یا وړې خو د کیفیت په لحاظ یې اهداف او اغراض لوی او مهم وو ، لکه :
د هیواد آزادي ، د حکومت د ګوډاګي کیدو په صورت کې د ملي ارادی تنظیم ، د هیواد د مشر ټاکل ، د هیواد د داخلي او خارجي پالیسۍ تعیینول او د هیواد د آبادۍاو پرمختګ . د میرویس نیکه (لومړی او دوهمه جرګه) د مجاهدینو (پنځمه ، اتمه او نولسمه جرګه) د هیواد د آزادۍد بیا ترلاسه کولو لپاره وې چې ټولی کامیابی شوې . د جنګ او مبارزې ښه رهبري یې وکړه او د خارجی ځواکونو نه یې د هیواد خپلواکي ترلاسه کړه . د میرویس نیکه جرګه (دریمه جرګه) او د شیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سُرخ د مزار جرګه (څلورمه جرګه) د هیواد د مشر ټاکنې جرګې وې چې مشران یې وټاکل او د قدرت خلا یې ډکه کړه . د اتحاد مشرقي جرګه (اوه لسمه جرګه) د آزادۍ د ساتنې لپاره وه چې ملت یې د خپلې آزادۍ ساتلو ته خار و او پر دې چار مکلف کړ . د بیطرفۍ دوې جرګې (نهمه او پنځلسمه جرګه) د نړیوال جنګ له اور نه د افغانستان ژغورل وو چې هم یې افغانستان له دې اوره وژغوره او هم یې د دې هیوادونو هغه کسان چې د افغانستان لپاره یې خدمت کړی و په نړیوال تضمین خپلو هیوادونو ته روغ رمټ ورسول . یوولسمه ، دوولسمه ، اوولسمه او اتلسمه جرګه د اساسي قانون د منلو جرګې وې چې د دوخت له غوښتنو سره سم یې قوانین پاس او دولت او اداري ته یې قانوني بڼه ورویخښله ، د نورو جرګو پریکړې هم عملي شوې او د افغانستان مهمې ملي چارې یې د اولس له ارادې سره سمې کړې .

افغاني عنعنه یې جرګو د بیروکراسۍ طومارونه نه درلودل او پر کاغذي لیکنو یې تکیه نه وه ، بلکه د دې جرګو ژبنۍ پریکړې د کاڼي کرښې وې او عملي کېدل یې حتمي او ضروري وو خو ورو - ورو د حکومت بیروکراسۍ په جرګو کې هم رخنه وکړه نوځکه یې کله - کله پریکړې د کاغذ پرمخ پاتې شوې .

افغاني جرګو په یو ځایي د مقننه ، قضائیه او مجریه قواوو وظیفه درلوده (۱) او هم ځینې خیرونکو د مؤسسانو له مجلس سره ورته بللې دي (۲) خو حقیقت دا دی چې لویه جرګه یوه ځانګړې آریایي پدیده ده چې افغانانو ته په میراث رارسیدلې او یوه مستقله افغاني نمونه ګرځیدلې چې په نورو هیوادونو کې یې کټ مټ ساری نه شو موندلای (۳) نو له همدې کبله دا د افغاني ټولنې د نظم او اداري تر ټولو لوړه مرجع ګڼلای شو چې د ملت ټولې ښې او بدې ټاکلی شي او په داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حساسو وختونو کې چې نه حکومت وي او نه بله کومه واکمنه مرجع د ملت د سرنوشت او برخليك په باب فيصله کوي نوځکه لويه جرگه يوه عاجله رهبري ده ، کامله رهبري ده ، واکمنه رهبري ده او د ملت د ارادې ښکارندويه او څرگندويه رهبري ده .

د لويې جرگې غړي که ظاهراً د افرادو بڼه لري خو بالقوه هر غړی د يوه قوم او يوې سيمې حيثيت لري او که لويې جرگې ته په واقعاً ملي ډول غړي وټاکل شي يقيناً چې لويه جرگه د ټول ملت د غونډې بڼه غوره کوي او تصميم يې د ټول ملت د تصميم حيثيت لري او هغه شخړې چې پاچايان يې په لکونو لښکرو نشي غوځولی لويه جرگه يې په محدودو غړو هوارولی شي .

د جرگې همدا اهميت او ارزښت و چې د افغانستان ملحد ، دين دښمن او هيواد پلوري کمونستان هم ورته متوجه شول او لکه څنگه يې چې په خپلو او خپلو شوروي بادارانو د شومو اهدافو لپاره ټول ديني او ملي ارزښتونه تر پښو لاندې کړي وو همداسې يې د لويې جرگې د توهين کولو او اهميت له منځه وړلو لپاره هم اقدام وکړ خصوصاً کله چې د دوی د پلار وطني جبهې روسي ماډل بيخي رسوا او ناکام شو نو د ۱۳٦٤ کال د وري په ۳۱ نيټه (د ۱۹۸۵ اپريل) د شوروي را صادر شوي گوډاگي ببرك کارمل په کابل کې د لويې جرگې په نامه يوه غونډه وکړه چې د کميت په لحاظ يې ۱۷۹٦ کسان پکې کښينولي وو خو دا يو هم د اولس او خلکو نماينده گان نه وو ، زيات شمير يې د کمونست خرڅ شوي گوند غړي او نور يې له دې گوډاگي رژيم سره د تړليو اتحاديو غړي وو خو محدود کسان داسې پکې وو چې له خپلو سيمو نه د کمونست رژيم د ملاتړ په جُرم راځغلول شوي او په کابل کې يې د کمونستانو په سيوري کې ژوند کاوه خو په جرگه کې تر گډون وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلو سیمو ته له تلو سره ووژل شول او ملت د خپلي جعلي نماینده ګۍ غچ تري واخیست . څرنګه چي په دي جرګه کي د خلکو واقعي نماینده ګان نه وو نو په هغه کتاب کي چي کمونستانو د لویي جرګي په نامه چاپ کړی ، د دوی د نوملیك له خپرولو څخه ډډه شوي او یوازي د هغو څو تنو نومونه يي اخیستي چي په دي تش په نامه جرګه کي يي د روس په ملاتړ ویناوي کړی دي (٤) .

همدا راز نجیب چي روسانو تر ببرك ښه روزلی و د خپلي ژبنۍ نرمۍ پالیسۍ د پرتوګ لپاره بیا هم د لویي جرګي په نامه د ١٣٦٦ کال د لیندۍ په اتمه نیټه (د ١٩٨٧ دسمبر) د خپلو مزدورانو یوه غونډه جوړه کړه چي د دي غونډي غړي هم د مزدور ګوند او اتحادیو غړي وو او له ملت نه دومره په تجرید کي وو چي حتی د غونډي تالار هم د مجاهدینو په محاصره کي و او د راکټونو ګولۍ يي پري واورولي حتی دا تش په نامه جرګه دومره پاشلي وه چي د مزدور ګوند غړو هم د تالار مخه کي یو د بل ویني وبهولي (٥) نوځکه د دي غونډي پریکړي هم د کمونستانو د نورو پریکړو غوندي بي نتیجي او بي پایښته وي او دا د کمونستانو یوه دسیسه وه چي د لویي جرګي تاریخي او ملي مؤسسه بدنامه او ناکامه کړي خو د افغانستان مسلمان ملت دوی ناکام او زبون کړل او د قدرت له څوکۍ نه يي د تیښتي لاره خوښه کړه اما متأسفانه د یوي لویي نړیوالي دسیسي له مخي په کابل کي په ١٣٧١ (١٩٩٢) کال د یوه ملي اسلامي حکومت پرځای یو داسي ائتلافي حکومت ټینګ شو چي کلیدي څوکۍ يي د کمونستانو او نژاد پالانو په لاس کي ولویدي او د افغانستان د ملت د هیلو په لاندي کولو سره يي بیا یوه غیرملي اداره جوړه کړه او د دي اداري د ټینګښت لپاره يي د ١٣٧١ کال (١٩٩٢) په لیندۍ کي یوه جرګه هم جوړه کړه خو د خلکو د لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غولولو لپاره يې د لويې جرگې پرځای د اهل حل وعقد د شورى نوم ورکړ خو په حقيقت کې دا هم يوه نمايشي شوری وه چې گړ غړي يې د يوه گوند وو او د يوه گوندي حکومت د بقا لپاره يې په مصنوعي ډول راوستي وو او د ملت هيڅ ډول سيمه ييزه ، قومي او سياسي نمايندگي يې نه کوله ، له همدې امله ائتلافي رژيم ونه کړای شول چې د دې جرگې د غړو مفصل نومليك نشر کړي او د ملت نماينده گان يې وبولي (٦) .

په دې ترتيب موږ وېلای شو چې د لويې جرگې ټولنيز ارزښت په دې کې دی چې د افغاني ټولنې له عنعنه يې دموکراسۍ سره سم د هرې سيمې داسې کسان چې واقعاً اولس يې خپل نماينده وبولي پکې راغونډ کړای شي ، هغوی مخ ته پرتې ستونزې تربحث او څېړنې لاندې ونيسي او بيا د خپل هيواد د عيني او ذهني شرايطو په نظر کې نيولو سره داسې پريکړې وکړي چې د نظري پرځای عملي او د کاغذي پرځای تطبيقي وي او همداسې پريکړې کولای شي چې هيواد ، لکه څنگه چې پخوا څو څو ځل شوي له خطرناك حالت نه راوباسي او قانوني مسير ته يې واچوي او که داسې ونه شي د زور او د تغلب حکومت ، نژادي او سيمه ييز حکومت ، يو گوندي او تحميلي حکومت په هيڅ ډول نه چليږي او لکه په تاريخ کې چې گورو په بد اوناوړه ډول را نسکوريږي .

پايليکونه :

١ - هوتکيان ، ٥١ مخ .

٢ - آقا بکف : خاطرات آقا بکف ، د داکتر حسين ابو ترابيان ژباړه ٧٣ مخ ، تهران ، ١٣٥٧ .

٣ - دهه‌ء قانون اساسی ، ٣٢ مخ .

٤ - لويه جرگه ، ١٣٦٤ ، کابل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ - افغان جهاد ، د افغانستان د جهاد د ثقافتي شورى درې میاشتنۍ خپرونه ، دوهمه ګڼه ، د ۱۳۶۶ کال وری - لیندۍ ، د پینسلیك برخه .

۶ - د مجاهد جریدې د ۱۳۷۱ کال د مرغومي د ۲۸ ګڼې د ولایاتو او ګوندونو په شمیر یو جدول جوړ کړی چې ټول نماینده ګان یې ۹۸۳ څوکلي چې پکې یوازې ۳۶۲ تنه د جمعیت غړي دي ، د ننګرهار ولایت برخه نه ده پکې اخیستی او هم یې هغه نور غړي چې د رژیم له خوا پکې راغونډ شوي وو او تر ۵۰۰ تنو یې شمیر رسیده له دې احصائیې نه غورځولي دي تفصیل لپاره وګورئ : افغان جهاد ، شپږم کال ، دوهمه ګڼه ، د ۱۳۷۱ مرغومي - کب ، ۷۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

څپرکی

د جرګو قانوني پایه

د بشر د ژوندانه تکاملي پړاوونو ، ذهني ، فکري او ټولنیزې ودې ، د بشر د اداري لپاره د سیاسي مؤسسو جوړښت او پیدایښت ورو - ورو په بشري ټولنو کې د حقوقو څېره روښانه کړه او د ې حقوقو د تأمین او تضمین لپاره د نړۍ په بېلا بېلو هېوادونو کې اساسي او مدني قوانینو سترګې وغړولې او د ټولنیز ژوند اړانه یې وټاکله . دولتونه ، پارلمانونه احزاب او ډلې هم د دې تکاملي بهیر یوه برخه ده چې په ټولنو کې قانوني پایه ټینګوي او د ملتونو حقوق خوندي کوي .

په نړۍ کې کامیاب حقوقي او قانوني نظامونه هغه دي چې د خپلو هېوادونو او ملتونو له غوښتنو ، اړتیاوو او شرایطو سره رامنځ ته شوي وي او د تطبیق پراخه او ویړه ساحه ولري . انسان یو ټولنیز مخلوق دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د همدې ګڼو ټولنیزو رواني او مادي اړتیاوو له مخې یې له ډیرو لیرې او ناپیژندل شویو زمانو نه په تدریجي ډول ټولنه جوړه کړې او په ټولنه کې یې ژوند کړی ، له همدې امله فرد ټولنې ته دومره اړتیا لري ، لکه کب یې چې اوبو ته لري او له ټولنې نه د فرد بیلول د هغه له منځه وړلو مفهوم موندلی دی نو له دې کبله د دې اجتماعي نظم د ټینګښت لپاره حقوق ، حدود او قوانین ټاکل شوي دي (۱) .

د حقوقو او قوانینو په ټاکلو کې د ملتونو تجربې درنه ونډه لري او تر ډیره حده یې تطبیق شویو عملیو ته د حقوقو او قوانینو بڼه ورکړې او په تکرار سره دا تجربې نورې هم پخې شوې او لازم ترمیمونه پکې شوي دي .

د نړۍ تاریخونه په دوو دورو ویشل کیږي : قبل التاریخي او تاریخي دوره خو د افغانستان په تاریخ کې د قبل التاریخ او تاریخي دورې ټکونه لا تراوسه په واضح او مشخص ډول ټاکل شوي نه دي ځکه موږ یوه بله دوره هم لرو چې په هغې کې خط لا منځ ته نه و راغلی خو د ادبیاتو پنډ - پنډ ذخایر چې په شفاهي ډول ایجاد شوي وو خلکو د حافظې له لارې له یوه نسل نه بل نسل ته لیږدول ، دا دوره د افغانستان په تاریخ کې ډیره اوږده ، غني او له هنګامو ډکه دوره وه چې ګڼ داستانونه ، اسطورې ، سرودونه ، کورنۍ ، رزمي چارې او نور پکې رامنځ ته شول چې خاطرې یې د خط تر ایجاد وروسته ضبطې شوې او ترننه را پاتې دي ، د دې نالیکلې دورې خاطرې چې د « نیمه تاریخي دورې » ، « اسطوره یې دورې » یا « داستاني او رزمي دورې » نوم ورکولای شو ډیرې ژورې ، پیاوړې او اساسي وی (۲) .

د ویدی ادبیاتو پر ایجاد سربیره هغه حقوقي او قانوني تجربې چې موږ یې اوس افغاني نرخونه او کودونه بولو هم له همدې وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانښلیدلي او د افغاني آریایي ټولنې د حقوقی او قانونی ژوند اړانه یې ټینګه کړی او ټولنیز مناسبات یې منظم کړي دي .

دي تجربو لا همهغه خپل شفاهي او غیر کتبي خصوصیت ساتلی او سینه په سینه رالیږدیدلی دي . جرګه هم له دې تجربو نه یوه تجربه ده چې د تاریخ په اوږده واټن کې یې تکاملي مزل کړی او تر نن پورې یې له خپل بشپړ ارزښت سره ځان رارسولی دی .

په افغاني ټولنه کې د جرګو قانوني او حقوق پایې همهغه کودونه او نرخونه دي چې په دې ټولنه کې یې تاریخي وده کړې او په خپله جرګه هم د دې حقوقي او قانوني عنعنوي نظام یو جزء او برخه ده .

د همدې پخې قانوني او حقوقيېپایې درلودلو جرګه په افغاني ټولنه کې د یوې لوړې مرجع په حیث وړاندې کړی او د دې عیني او عملي قوانینو د تطبیق واك او صلاحیت یې ورسپارلی دی .

د جرګې پریکړې کاغذي نه ، بلکه عملي وي ځکه چې د اولس د مخورو او سترګورو کسانو د پیړیو - پیړیو تجربې یې مخې ته پرتې وی او همهغه تجربه شوی او عملي شوې تجربې یو ځل بیا د خلکو په منځ کې پلی کوي .

مثلاً په ټولنه کې شوې پیښې ، جرایم او شخړې تاریخي سوابق لري او د هغې د حل لپاره تجربه شوی نسخې په شفاهي ډول را پاتې دي او جرګه د هغې له مخې پریکړه کوي او خپل قرار صادروي .

جرګه د خپلو پریکړو د تطبیق او عملي کولو لپاره په کاغذ لیکنې نه کوي ، لاسلیکونه او د ګوتو نخښې نه اخلي ، بلکه تر پریکړې وړاندې له جانبینو نه درانه مادي تضمینونه ترلاسه کوي او دواړه اړخونه مکلفوي چې په اخلاقي توګه دا پریکړې ومني او که احیاناً غاړه ترې وغړوله شي پر ټاکل شوی سزا سربیره د پریکړې د نه منلو پړه او ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوره تړلې سزا هم پرې راځي .

په افغاني نرخونو کې خون یوازې د قتل او وژلو معنی نه لري ، بلکه ډیر داسې کارونه چې انسان معناً او شکلاً بدرنګوي د قانوني او حقوقي څیړنې په وخت کې په خون شمیرل کیږي او مقابل لوری به د بشپړ خون په اندازه تاوان زغمي . مثلاً که څوك د یوه سړي دواړه سترګې وباسي د پوره خون پور پرې راځي ، همدا راز غوږونه ، ژبه ، او شونډې غوڅول ، یا د مخې غاښونه ماتول هر یو د یوه خون پور لري ، که دواړه لاسونه له بندونو نه غوڅ کړای شي د یوه خون پور لري ، له بند نه غوڅې شوې پښې هم همداسې دي خو که یوه پښه یا یو لاس له ولي او ورون نه غوڅ کړای شي هر یو د یوه خون پور لري او که له بند نه یو لاس یا یوه پښه غوڅ شي په نیم خون شمیرل کیږي په همدې ترتیب ټول جرایم دړواخلي (۳) .

دا قوانین او حقوقي تعاملات په کلي توګه د زمانو د تجربو په اوږدو کې رامنځ ته شوي چې جزیي توپیرونه یې د سیمو او ځایونو تابع دي او له خپل ټول جامعیت سره په نالیکلی توګه خوله په خوله له یوه نسل نه بل نسل ته رالیږدي او لکه څنګه چې اولسي سندرې د اولس د ادبي تجربو په توګه خوله په خوله رالیږدي همداسې دا قانوني او حقوقي تعاملات د اولس د اجتماعي او حقوقي تجربو په حیث را انتقالیږي .

په افغاني ټولنه کې د دې حقوقي او قانوني کودونو موجودیت دومره ارزښتمن دی چې د تاریخ په اوږدو کې یې په هیواد کې د کمزورو حکومتونو او حتی د بې حکومتۍ په دوره کې هم د ټولنې امنیت ، نظم او دسپلین خوندي ساتلی او د اولس حقوقي او قانوني ارزښتونه یې خوندي کړي دي ، دا کودونه او نرخونه همدا اوس هم زموږ پر ټولنه حاکم دي او د اوږدو کلونو له مسلطو ګډوډیو او د ګڼو بهرنیو او کورنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمنانو له توطئو او تباه کوونکو عملیاتو سره – سره یې په عمومي توګه د هیواد وحدت او د ملت ذات البیني مناسبات خوندي ساتلي دي .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه په افغاني ټولنه کې ژوره قانوني پایه لري او زموږ د ټولو اجتماعي ګډوډیو د له منځه وړلو او د ستونزو د حل یوازینۍ مجربه نسخه همدا جرګه ده او تر څو چې ملي او بین المللي جوامع د جرګې امن پالې لمنې ته پناه ور نه وړي ترهغې به بله هیڅ نسخه کامیابه نه شي ، بلکه د پردو نسخو په رامنځ ته کولو اوتطبیقولو سره به زموږ ستونزې او کړاوونه لا پسې زیات او دوامدار شي او د یوه ناولي ناسور بڼه به غوره کړي .

د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې او افرادو متقابلو اغیزو د جرګې داسې نتیجې پلی کړی دي چې ډیر ژر یې قانوني پایه موندلې او په حکمي ډول عملي شوی دي .

پایلیکونه :

١ – محمد عالیخانی ، داکتر : حقوق اساسی ، ١٠ مخ ، ایران ، تهران ، ١٣٧٣ ، د ستان له خپرونو څخه .

٢ – کُهزاد ، ارواښاد استاد احمد علی : افغانستان در پرتو تاریخ ٢٢ مخ ، د کتاب چاپولو مؤسسه ، ١٣٤٦ ، کابل .

٣ – د تفصیل لپاره وګورئ : پژواك ، استاد عبدالرحمن ، « تعاملات حقوقیه وجزائیه ملی » سالنامهٔ کابل ، ١٣١٨ ، له ٣٤٢ – ٣٥٨ مخونو پورې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤)

څپرکی

د جرګو رواني اغیزه

انسان د خپل عقل او شعور له امله یو داسې مخلوق دی چې ګڼ معنوي اړخونه لري او ګڼې رواني ځانګړنې خدای (ج) پرې لورولی دي ، له دې سره انسان یو ټولنیز او اجتماعي مخلوق هم دی نو د خپل ژوند له آغاز سره یې د انساني ټولنې بنسټ هم ایښی دی . د فرد او ټولنې متقابلو اغیزو او مناسباتو انساني ټولنې ته په کل کې یوه خاصه روحیه وربخښلې او د انسان توکم د بیلا بیلو ملتونو د ویش له مخې هر ملت د ځانګړی ملي روحی خاوند شوی او د خپلې جغرافیې ، خپل کلتور ، خپلو ګټو او خپل تاریخ په غیز کې یې د خپلې ملي روحیې خپل رنګ ساتلی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يوه ملت د ملي روحيې په ځانګړې کولو او پياوړي کولو کې د کلتور لوی لاس دی چې د دې ملت د تاريخ په اوږدو کې شکل نيسي ، خپله ځانګړې بڼه تثبيتوي او خپلې ټولنې ته ځانګړی رواني تشخص ورکوي .

افغاني ټولنه چې د خپل ملي تاريخ په اوږده بهير کې قالب ړندي شوی او د خپلو افرادو د اوږدو تجربو په رڼا کې يې يو ملي کلتور رامنځ ته شوی د يوې خاصې ملي روحيې او ملي تشخص خاونده ده او ځانګړې خصايص او اوصاف لري .

له همدې امله افغاني ټولنپوهنه او د افغانستان د خلکو د ټولنيزو ځانګړنو او صفاتو څېړنه د تاريخ ، جغرافيې ، اقتصاد ، نژادونو ، ژبو ، عقيدو او د دې ټولنې د اوسيدونکو د اجتماعي دريځونو او روحي مسلکونو په نظر کې نيولو سره او د دې ټولنې د پيژندګلوی پاخه بنسټونه ژورو ، دقيقو او عميقو څېړنو ته اړه لري او دا په خپله دومره پراخه او وير بحثونه دي چې د افغانستان « چې د مدنيتونو او فرهنګونو څلور لارې دی » د څلور زره کلن تاريخ په اوږدو کې اوږدو او پلنو څېړنو ته ضرورت لري او بيا هلته کيدای شي چې د دې هيواد د اوسيدونکو لپاره د هضم وړ سياسي لاره وټاکله شي (١) .

د افغاني کلتور يوه مهمه برخه هغه افغاني کودونه او نرخونه هم دي چې زموږ د ټولنې د افرادو اړتياوو او غوښتنو رامنځ ته کړي او د دوی له ټولنيزو مناسباتو ، فرهنګي اړيکو ، اقتصادي اقتضاآتو او اجتماعي روحيې څخه زيږيدلي دي او د دې په لړ کې مو ، لکه څنګه چې مخکې وويل يوه هم جرګه ده چې پر افغاني ټولنه يې خپله ژوره، رواني اغيزه ساتلې او د تاريخ په اوږدو کې يې مثبت نتايج ورکړي او د هيواد لپاره يې د نجات د فرشتې بڼه غوره کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغاني ټولنه د جرګې همدا رواني اغيزه وه چې افغاني ټولنه يې د نړۍ تر ټولو هيوادونو وړاندې دموکراسی او د ملي حکومت نعمت ته ورسوله . ميرويس نيکه وکړای شول چې د جرګو په سيوري کې په ۱۷۰۷ م کال د افغانستان په يوه برخه کې ملي حکومت جوړ کړي (۲) سره له دې چې نړۍ ته ملي حکومت تر دې نيټې ۸۲ کاله وروسته په ۱۷۸۹ م کال د فرانسې لوی اوښتون وروباخښه (۳) .

په دې توګه په ټينګه ويلای شو چې د افغاني ټولنې د سياسي او ملي شعور د پروسې په ګړندي کولو کې لويه جرګه يوه لويه وسيله وه او جرګه زموږ پر ټولنه ژوره او تاريخي رواني اغيزه لري او دا زموږ د ملت د ملي روحيې د پياوړتيا او د ملي ارادې د اظهار يوه معقوله او مجربه وسيله ده او زموږ د ملت په اروا کې يې داسې نفوذ کړی چې نه منل يې د ملي جُرم معادل او انډول دي .

موږ چې په خپل تاريخ کې سفر وکړو نو زموږ ستونزې هغه وخت زياتې او حادې شوې چې د جرګې اصل شا ته اچول شوی او د واک وزيو يا د نورو په لومو ټړلو واکمنانو د « ملي سلا » پرځای د پردو له وسلې نه کار اخيستی دی ، زموږ موجوده ستونزې د همداسې يوه حالت مولود دي ، روسانو غوښتل چې په افغانستان کې د جرګو پرځای د خپلو ګوډاګيانو په وسيله د خپلو کمونستي تجربو په نتيجه کې ترلاسه شوی شورايي سيستم پلی کړي خو د افغانستان خلکو په قاطعيت رد کړ او په ملي قيام يې مقابله ورسره وکړه خو روسان او کمونستان مجبور شول چې بيرته جرګې ته رجوع وکړي خو د واقعاً ملي جرګې د جوړولو وخت او شرايط يې له لاسه ورکړي وو ، همهغه و چې نتيجه يې سقوط او رسوايي شوه .

د کمونستانو ترسقوط وروسته د کابل ائتلافي حکومت چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمونستانو په مرسته جوړ شوی و او ظاهراً يې يو اسلامي روپوش درلود ، د خپل تظاهر د ساتلو لپاره د اهل حل وعقد د شورى پردي او ناآشنا ماډل ته لاس وغځاوه او د ۱۹۹۲ کال په دسمبر کې يې په دې نامه يوه غونډه جوړه کړه (٤) خو په عمل کې يې دله تش په نامه جرګو سره کوم توپير نه درلود او لکه څنګه چې هغه ملت ردې کړې وې همداسې يې دا تش په نوم شورى هم رده او تحريم کړه .

افغاني جرګو ته د رواني اغيز ترڅنګ کله - کله روحاني اغيز هم حاصل وي چې دا يې پر ټولنه رواني اغيز نور هم زياتوي ، د لويانو او وليانو زيارتونه د مسلمانانو لپاره مقدس او د درناوي وړ مراکز دي ، د همدې تقدس له امله کله - کله دا هڅه هم شوې چې جرګې د مشهورو زيارتونو په محوطو کې راوبللی شي ، لکه د کندهار د شير سُرخ د مزار جرګه ، د کابل د مجاهدينو هغه جرګه چې د کابل د عاشقانو او عارفانو په زيارت کې يې کړې وه ، يا هم د اتحاد مشرقي جرګې د هډې صاحب په زيارت کې شوې وه (٥) .

په نتيجه کې ويلای شو چې جرګه د افغاني ټولنې د ملي تفاهم يوازينۍ مجربه نسخه ده ، زموږ پر ملت اوټولنه ژور رواني او روحاني اغيز لري او زموږ د سياسي ژوند ټولې غوټې د جرګې پياوړې ګوتې پرانستلی شي :

د ملانځه ترقضا ګرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت (٦)

پاپليکونه :

۱ - حبيبي ، علامه عبدالحی : جنبش مشروطيت در افغانستان ، ۱۸۹ مخ ، ۱۹۹۵ ، د سازمان مهاجرين مسلمان افغانستان خپرونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - وګورئ د همدی اثر د لومړي څپرکي دريمه جرګه .
۳ - فرهنگ جديد سياسي ، ۲۱ مخ .
٤ - تفصيل د افغان جهاد د ۱۳۷۱ کال د مرغومي - کب په ګڼه کې وګورئ !
٥ - د تفصيل لپاره وګورئ د دې اثر لومړی څپرکی ؛ ٤ ، ٥ ، ۱۰ نومره جرګی .
٦ - خوشحال خان خټك : د خوشحال خټك کليات ، دوهم ټوك ، ۱۳ مخ د افغانستان د علومو اکيدمی ، ۱۳٦۹ .

PROPERTY OF ACKU 4904

(c) ketabton.com: The Digital Library

B
4.52
RAF
4904

Serise No: 85-

Psychological and Social Values of Afghani Jirgas (Assemblies)

By

Habibullah Rafi

Published

By

The Writers Union of Free Afghanistan (WUFA)

Peshawar 1995-
Copies 2000-

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library